

Domstolar

Uppgifter om det behandlingshem där en person kommer att vistas till följd av en dom på kontraktsvård kan omfattas av sekretess enligt 21 kap. 3 a § offentlighets- och sekretesslagen

(Dnr 5387-2024)

Beslutet i korthet: En tilltalad med skyddad folkbokföring dömdes till skyddstillsyn med särskild behandlingsplan (kontraktsvård). Till domen fogades behandlingsplanen, av vilken framgick på vilket behandlingshem den tilltalade skulle komma att vistas.

Enligt 21 kap. 3 a § offentlighets- och sekretesslagen gäller sekretess i mål vid domstol där en part har skyddad folkbokföring för uppgift som lämnar upplysning om var den parten bor stadigvarande eller tillfälligt, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne kan komma att utsättas för våld eller lida annat allvarligt men.

En fråga i ärendet är om sekretesskyddet även omfattar uppgifter om ett behandlingshem som den tilltalade kunde komma att vistas på till följd av en dom på kontraktsvård. Enligt chefsJO måste uppgifter om en sådan förestående vistelse på ett behandlingshem vara att betrakta som en uppgift som kan lämna upplysning om var en person tillfälligt bor. Sekretessbestämmelsen var därmed tillämplig på uppgifterna om behandlingshemmet. Den ansvarige domaren borde ha övervägt om uppgifterna om behandlingshemmet kunde omfattas av sekretess. Han kan inte undgå kritik för att han inte gjorde det.

ChefsJO kritiserar även tingsrätten för att uppgifter som lämnades till tingsrätten vid telefonsamtal om hotbilden mot den tilltalade inte dokumenterades.

Anmälan

I en anmälan till JO klagade social- och omsorgsförvaltningen i Linköpings kommun på Uppsala tingsrätt och en rådman vid tingsrätten. I anmälan anfördes bl.a. följande.

Den tilltalade i ett brottmål vid tingsrätten, AA, har skyddad folkbokföring. Den 6 oktober 2023 tog en socialsekreterare vid social- och omsorgsförvaltningen en telefonkontakt med tingsrätten med anledning av vissa uppgifter om AA i en handling i målet. Socialsekreteraren upplyste om att det fanns en reell hotbild mot AA och att det var viktigt att det beaktades vid framtida sekretessbedömningar. Även i ett yttrande som social- och omsorgsförvaltningen hade gett in till tingsrätten fanns information om hotbilden mot AA och de åtgärder som vidtagits för att skydda henne.

Den 10 november 2023 meddelade tingsrätten dom i målet. AA dömdes till s.k. kontraktsvård och till domen fogades en behandlingsplan avseende AA. I planen angavs var AA skulle vistas för behandling, hur länge hon skulle vistas på respektive boende samt när och hur hon skulle få röra sig utanför boendet. Namn på föreståndare och kontaktuppgifter angavs också. Med anledning av detta beslutade frivården kort efter att domen meddelats att ändra placeringen för AA:s behandling då hennes skydd bedömdes vara röjt. Planeringen som angavs i domen verkställdes därmed aldrig. I anslutning till att domen meddelats tog utomstående personer kontakt med det tilltänkta boendet för att eftersöka AA.

Utredning

JO hämtade in dagboksblad och domen från Uppsala tingsrätt. Av domen framgick att AA dömdes för grovt narkotikabrott och grovt vapenbrott till skyddstillsyn med särskild behandlingsplan (kontraktsvård).

Därefter yttrade sig tingsrätten genom lagmannen BB. Inför tingsrättens yttrande hade upplysningar inhämtats från CC, chefsrådman på den avdelning där målet handlades, och rådmannen DD, som handlade målet i samband med huvudförhandlingen.

DD uppgav bl.a. följande. Utöver allmänna uppgifter om hotbild som lämnats i skriftliga yttranden från social- och omsorgsförvaltningen hade han inga uppgifter om någon konkret hotbild mot den tilltalade. Behandlingsplanen föredrogs vid huvudförhandlingen och uppgifterna i den blev därmed offentliga. Några överväganden om att skydda annat än den tilltalades folkbokföringsadress genom sekretessförordnande i domen gjordes inte.

CC uppgav bl.a. att en handläggare på domstolen haft telefonkontakt med AA, troligen i samband med beslut om häktning, med anledning av att hennes namn och övriga personuppgifter inte sekretessbelagts.

BB anförde bl.a. följande.

Den bestämmelse som främst är aktuell i detta fall är 21 kap. 3 a § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL, som skyddar den adress där personen bor stadigvarande eller tillfälligt. Rent språkligt verkar det som att bestämmelsen endast skyddar aktuell uppgift om boende eller vistelse och inte en hypotetisk framtida plats. Syftet med bestämmelsen torde dock vara att skyddet även ska omfatta framtida platser för boende eller vistelse.

Det finns inte anledning att ifrågasätta de uppgifter som lämnas i anmälan om att en socialsekreterare varit i kontakt med tingsrätten. Det saknas dock anteckningar i målets händelseförteckning om dessa telefonsamtal. Det är givetvis av yttersta vikt att allt som förekommer dokumenteras och att domaren får del av detta.

DD övertog ansvaret för målet när han delades in på huvudförhandlingen. Om han hade nåtts av de aktuella uppgifterna före förhandlingen hade han sannolikt inte hanterat uppgifterna om AA:s personliga förhållanden på det sätt som gjordes. För att uppfylla syftet med den aktuella sekretessbestämmelsen borde tingsrätten ha hanterat vistelseuppgifterna på ett annat sätt. Det kan påpekas att ingen närvarande begärde att uppgifterna skulle lämnas bakom stängda

dörrar, vilket hade kunnat leda till ett bättre utfall, även om det givetvis är tingsrättens uppgift att besluta om det.

Social- och omsorgsnämnden kommenterade yttrandet och bifogade en tjänsteanteckning, enligt vilken en socialsekreterare i ett telefonsamtal med en handläggare vid tingsrätten den 6 oktober 2023 informerat om hotbilden mot AA och att hon har skyddad folkbokföring.

I ett beslut den 12 juni 2025 anförde *chefsJO Erik Nymansson* följande:

Rättslig reglering

I 16 § första stycket folkbokföringslagen (1991:481) anges att en person som av särskilda skäl kan antas bli utsatt för brott, förföljelser eller allvarliga trakasserier på annat sätt, får efter egen ansökan medges att vara folkbokförd på en annan folkbokföringsort än där personen är bosatt (skyddad folkbokföring) om åtgärden med hänsyn till den enskildes förmåga och övriga förutsättningar kan antas tillgodose behovet av skydd.

Enligt 21 kap. 3 a § första stycket OSL gäller sekretess i mål eller ärende vid domstol där en part har skyddad folkbokföring enligt 16 § folkbokföringslagen för uppgift som lämnar upplysning om var den parten bor stadigvarande eller tillfälligt, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne kan komma att utsättas för hot eller våld eller lida annat allvarligt men. Detsamma gäller om uppgiften tillsammans med annan uppgift i målet eller ärendet bidrar till sådan upplysning. För bestämmelsen gäller ett s.k. omvänt skaderekvisit, vilket betyder att utgångspunkten är att uppgifterna omfattas av sekretess. Syftet med bestämmelsen är att tillförsäkra personer med skyddad folkbokföring, som löper betydligt större risk än andra att utsättas för hot eller våld, ett förstärkt sekretesskydd för uppgifter som röjer var personen bor (se prop. 2017/18:145 s. 88 f.).

I förarbetena till nuvarande 21 kap. 3 § OSL, som är relevanta även i nu aktuellt sammanhang, anges att det med uppgift som kan lämna upplysning om var den enskilde bor stadigvarande eller tillfälligt avses t.ex. adress till fritidsbostad eller hotell (se prop. 2005/06:161 s. 98). Utöver uppgifter om var den enskilde bor skyddar bestämmelsen i 21 kap. 3 a § även information om var personen i övrigt vistas och som kan göra det enklare att hitta personen, t.ex. uppgifter om var personen arbetar, går i skola eller har sina läkarkontakter om uppgifterna enskilt eller tillsammans med andra uppgifter i målet kan leda till att den enskildes boende avslöjas (se prop. 2017/18:145 s. 92).

Om det kan antas att det vid en förhandling kommer att läggas fram en uppgift som är sekretessbelagd hos domstolen, får rätten i vissa fall besluta att förhandlingen i den del som rör uppgiften ska hållas inom stängda dörrar (se 5 kap. 1 § andra stycket rättegångsbalken).

En sekretessbestämmelse som gäller för en uppgift i ett mål upphör att vara tillämplig om uppgiften läggs fram vid en offentlig förhandling i samma mål. Om en sådan uppgift läggs fram vid en förhandling inom stängda dörrar fortsätter sekretessbestämmelsen att vara tillämplig under den fortsatta handläggningen av målet, om inte domstolen beslutar annat. Sedan domstolen har avslutat målet fortsätter dock sekretessbestämmelsen att vara tillämplig endast i den utsträckt-

ning domstolen i sitt avgörande har beslutat om det. (Se 43 kap. 5 § första och andra stycket OSL.)

Om rätten dömer till skyddstillsyn med särskild behandlingsplan ska enligt 28 kap. 6 b § andra stycket brottsbalken i domen alltid beslutas en föreskrift om den behandlingsplan som den dömden har åtagit sig att följa.

Av 5 § förordningen (1996:271) om mål och ärenden i allmän domstol framgår bl.a. att domstolen under handläggningen av ett mål fortlöpande ska registrera vilka handlingar som kommer in till domstolen, vilka åtgärder som utförs i målet och vad som i övrigt förekommer i det.

Bedömning

Av utredningen framgår att AA hade skyddad folkbokföring på grund av den hotbild som fanns mot henne. Uppgifter om detta framgick i ett yttrande som social- och omsorgsförvaltningen hade lämnat in i målet. Därutöver har det klarlagts att tingsrätten vid telefonsamtal informerats om hotbilden och vikten av att den beaktades vid framtida sekretessbedömningar. I domen anges att sekretessbestämmelsen i 21 kap. 3 a § OSL ska fortsätta att vara tillämplig på AA:s adressuppgifter (skyddad folkbokföring) i målet.

En fråga som aktualiseras i ärendet är om det fanns rättsliga förutsättningar att förordna om sekretess för uppgifterna om det behandlingshem AA kunde komma att vistas på till följd av en dom på kontraktsvård.

Det råder inte något tvivel om att en uppgift om vilket behandlingshem en person med skyddad folkbokföring tillfälligt bor på omfattas av bestämmelsen. Däremot framstår det inte som givet att även uppgifter om ett behandlingshem som en person ska komma att genomgå behandling vid omfattas av bestämmelsens sekretesskydd.

En rent språklig tolkning av lagtexten kan ge intrycket av att den enbart tar sikte på uppgifter om var parten för tillfället bor. Med hänsyn till att bestämmelsen enligt förarbetena även skyddar uppgifter om t.ex. adress till en fritidsbostad eller hotell är det dock tydligt att det med uttrycket bor avses mer än den plats där personen för närvarande har sin bostad och att sekretesskyddet inte är begränsat till förhållanden vid en viss given tidpunkt. Mot denna bakgrund måste enligt min mening uppgifter om en förestående vistelse på ett behandlingshem till följd av en dom på kontraktsvård vara att betrakta som en uppgift som kan lämna upplysning om var en person tillfälligt bor (jfr Kammarrätten i Jönköpings dom den 3 augusti 2011 i mål nr 1699-11). En sådan tolkning är även i linje med bestämmelsens uttalade syfte att hindra att personer med skyddad folkbokföring kan hittas och därmed riskera att utsättas för våld och hot. En motsatt bedömning skulle innebära att en domstol kan tvingas röja uppgifter om en kommande vistelse på ett behandlingshem med den följden att skyddet för den förföljda personen omintetgörs.

Den information som lämnades vid telefonsamtalen med tingsrätten synes inte ha förts vidare av de personer som tog emot den. DD, som var ansvarig för målet i samband med huvudförhandlingen, har uppgett att han inte fick information om någon konkret hotbild mot den tilltalade utöver de allmänna uppgifter som lämnats i yttranden från förvaltningen.

Redan den omständigheten att AA hade skyddad folkbokföring, alltså oaktat de ytterligare uppgifterna om hotbilden mot henne, borde ha föranlett DD att överväga om uppgifterna om behandlingshemmet kunde omfattas av sekretess. Enligt DD:s yttrande gjorde han inte några sådana överväganden, vilket han inte kan undgå kritik för.

Överväganden om detta hade i och för sig kunnat leda till bedömningen att uppgifterna i behandlingsplanen inte skulle sekretessbeläggas. Men de hade också kunnat medföra att rätten avstod från att föredra behandlingsplanen eller delar av den vid en offentlig huvudförhandling och att domen utformades på ett sådant sätt att uppgifterna om vilket behandlingshem AA skulle vårdas vid inte röjdes. Exempelvis kunde uppgifterna ha maskerats i den bilagda behandlingsplanen. Det är inte heller ett krav att behandlingsplanen bifogas domen. Det kan räcka att planen identifieras i domen på annat sätt och att behandlingsplanen finns i tingsrättens akt (se Bäcklund m.fl., Brottsbalken [7 nov. 2024], kommentaren till 28 kap. 6 b § under rubriken Föreskrift om behandlingsplan).

Av tingsrättens yttrande framgår att flera telefonsamtal vid vilka tingsrätten upplystes om hotbilden mot AA inte dokumenterades. Uppgifterna var av sådan betydelse att så borde ha skett. Tingsrätten kritiseras för att detta inte gjordes.

Ärendet föredrogs av rättssakkunniga Maria Östling och Beatrice Norin. I beredningen deltog även byråchefen Stefan Nyman.

Bristfällig handläggning av ett tvistemål enligt den europeiska småmålsförordningen

(Dnr 5470-2024)

Beslutet i korthet: ChefsJO har granskat Göteborgs tingsrätts handläggning av ett tvistemål enligt den europeiska småmålsförordningen.

I beslutet redogör chefsJO för förordningens krav på skyndsamhet och särskilda handläggningsordning samt kritiserar tingsrätten för att den inledande handläggningen av målet i flera delar inte var förenlig med förordningens regelverk.

Med anledning av att käranden önskade att höras under sanningsförsäkran satte tingsrätten ut målet till muntlig förhandling för att hålla partsförhör. Förhandlingen sattes ut till en tidpunkt som inföll mer än fem månader efter att kallelse hade skickats. Vidare avslog tingsrätten kärandens begäran om att få närvara vid förhandlingen via videolänk från Polen.

ChefsJO konstaterar att beslutet om tidpunkten för förhandlingen och om kärandens närvaro innebar en mycket lång fördröjning i förhållande till tidsfristen i förordningen och en avvikelse från huvudregeln om muntlig förhandling via t.ex. videokonferens. Som skäl för beslutet hänvisade tingsrätten huvudsakligen till att en osäkerhet rörande kärandens adress medförde svårigheter att ansöka om rättslig hjälp med bevisupptagningen. ChefsJO har förståelse för de svårigheter som fanns. Enligt chefsJO kan tingsrätten dock inte undgå kritik för att den inte vidtog ytterligare åtgärder för att reda

ut oklarheten rörande kändens adress innan den fattade ett beslut som så tydligt avvek från förordningens avsedda handläggningsordning och krav på skyndsamhet. ChefsJO uttalar även viss kritik för utformningen av tingsrättens beslut.

Anmälan

I en anmälan till JO den 14 juni 2024 framförde AA klagomål mot Göteborgs tingsrätt med anledning av tingsrättens handläggning av ett mål enligt den europeiska småmålsförordningen¹. Av anmälan med kompletteringar och bilagor framgick i huvudsak följande.

Han gav in en ansökan som inledde ett europeiskt småmålsförfarande den 27 november 2023. Tingsrätten underlät att i enlighet med förordningen utfärda stämning inom två veckor efter mottagandet. Tingsrätten gav dessutom svaret uppskov med att inkomma med svaromål trots att förordningen inte ger utrymme för detta. Tingsrätten agerade även i strid med förordningen när den nekade honom att medverka vid förhandling i målet via videolänk från Polen och när den satte ut förhandlingen först den 8 oktober 2024. Tingsrätten försökte vidare få honom delgiven i ett orelaterat brottmål inom ramen för tvistemålet, och försökte även få honom att närvara vid huvudförhandlingen i brottmålet genom att sätta ut förhandlingen i tvistemålet mellan två av förhandlingsdagarna i brottmålet.

Utredning

Tingsrättens yttrande

Tingsrätten yttrade sig genom lagmannen BB.

Tingsrätten redogjorde för relevant lagstiftning i huvudsak enligt följande.

[Det europeiska småmålsförfarandet] regleras i huvudsak genom [den europeiska småmålsförordningen] (förordningen) samt lagen (2008:1038) om europeiskt småmålsförfarande (småmålslagen).

— — —

Förfarandet i ett europeiskt småmål regleras huvudsakligen i artikel 5 förordningen. Det framgår där bland annat att domstolen ska utfärda stämning inom 14 dagar efter det att ett korrekt ifyllt ansökningsformulär mottagits och att svaret ska inkomma med svar i form av ett korrekt ifyllt standardformulär inom 30 dagar efter delgivningen av ansökningsformuläret. Artikel 5 anger vidare att utgångspunkten är att förfarandet är skriftligt men att domstolen kan hålla muntlig förhandling om den anser att det inte är möjligt att meddela dom på grundval av de skriftliga bevisen eller om en part begär det.

När den standardiserade skriftväxling som följer av artikel 5 har avslutats har domstolen fyra alternativa möjligheter att handlägga målet. Domstolen kan enligt artikel 7 antingen meddela en dom på det befintliga underlaget, besluta om ytterligare yttranden, ta upp bevisning eller hålla en förhandling. De kompletteringsmöjligheter som erbjuds är alternativa och inte kumulativa. Således kan domstolen inte först besluta om fortsatt skriftväxling för

¹ Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 861/2007 av den 11 juli 2007 om inrättande av ett europeiskt småmålsförfarande.

att sedan hålla en muntlig förhandling eller ta upp bevisning utan förhandling. Det betyder att om det finns ett behov av att ta upp bevisning men också ett behov av att reda ut målet ytterligare, torde det enda alternativet vara att kalla parterna till en muntlig förhandling för att vid den dels klargöra parternas ståndpunkter, dels ta upp bevisningen (se De europeiska civilprocessförordningarna – en kommentar, [14 juni 2022, Version 1C, JUNO], kommentaren till artikel 7, Förordningen om inrättande av ett europeiskt småmålsförfarande).

Förutsättningarna för och genomförandet av en muntlig förhandling och bevisupptagning regleras närmare i artiklarna 8 och 9. Av artikel 8.1 framgår att i den mån en muntlig förhandling är nödvändig ska den i första hand hållas med hjälp av kommunikationsteknik såsom video- eller telefonkonferens och att personlig inställelse endast är aktuellt om det på grund av särskilda omständigheter i fallet vore olämpligt att använda sådan teknik med tanke på en rättvis handläggning av målet. Det framgår vidare av artikel 8.2 att om domstolen beslutat att kalla parterna personligen till förhandling har parterna möjlighet att begära att få närvara vid en förhandling via till exempel video- eller telefonkonferens om det är möjligt och om det vore oproportionerligt i förhållande till kravets storlek att bekosta en resa till domstolen för att delta vid förhandlingen. Deltagande i en muntlig förhandling via videokonferens, telefonkonferens eller annan lämplig teknik för distanskommunikation ska arrangeras genom användning av de förfaranden som föreskrivs i rådets förordning (EG) nr 1206/2001 om samarbete mellan medlemsstaternas domstolar i fråga om bevisupptagning i mål och ärenden av civil eller kommersiell natur (bevisupptagningsförordningen).²

— — —

Ett europeiskt småmålsförfarande avslutas i enlighet med vad som anges i artikel 7. Det framgår där att om domstolen hållit en muntlig förhandling måste den meddela dom inom 30 dagar från dagen för förhandlingen. När förhandlingen avslutas måste domstolen således ha inhämtat alla uppgifter och bevisning som är nödvändiga för att meddela ett avgörande avseende sakinnehållet i målet eller genkäröålet, om ett sådant föreligger. Domstolen har inte möjlighet att begära ytterligare uppgifter eller bevisning från parterna när förhandlingen väl har avslutats. Enligt artikel 14.3 kan tidsfristen på 30 dagar förlängas, men endast om domstolen i undantagsfall inte kan meddela dom inom den tidsfrist på 30 dagar som föreskrivs i förordningen.

— — —

Tingsrätten redovisade i huvudsak följande bedömning.

[...] I detta fall kom det ... att dröja 31 dagar innan stämning utfärdades. Det kan konstateras att tingsrätten i denna del inte har iakttagit förordningens tidsfrister.

Efter att svaromål inkommit i målet beslutade tingsrätten att [AA] skulle inkomma med ytterligare ett yttrande. [...] Efter att han inkommit med det

² *JO:s kommentar*: Den aktuella förordningen har omarbetats genom Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2020/1783 av den 25 november 2020 om samarbete mellan medlemsstaternas domstolar i fråga om bevisupptagning i mål och ärenden av civil eller kommersiell natur (2020 års bevisupptagningsförordning) (se närmare prop. 2021/22:142). Målet med den omarbetade förordningen har varit att främja en digitalisering av förfarandet för bevisupptagning (se a. prop. s. 13). Artiklarna i 2001 års förordning upphävs samma dag som de artiklar som ersätter dem ska börja tillämpas (se artikel 34.1). Hänvisningar till den upphävda förordningen ska anses som hänvisningar till 2020 års bevisupptagningsförordning (se artikel 34.2). Huvuddelen av bestämmelserna i 2020 års förordning började tillämpas den 1 juli 2022 (se artikel 35 och a. prop. s. 17).

kompletterande yttrandet har tingsrätten, givet de begränsningar gällande domstolens möjligheter att handlägga målet som följer av artikel 5, inte haft möjlighet att också kalla till muntlig förhandling. I förevarande fall kompliceras dock situationen av att [AA] i det kompletterande yttrandet åberopat förhör med sig själv.

När det gäller åberopande av bevisning skiljer sig småmålsförfordningen från regleringen i rättegångsbalken såtillvida att det är tillåtet med vittnesattester. Av artikel 9 framgår vidare att muntliga bevis endast ska tillåtas om det är nödvändigt för att meddela dom. Det saknas dock uttryckliga bestämmelser i förordningen som ger domstolen rätt att avvisa bevisning om ett åberopande av bevisningen skulle innebära att tidsfristerna i förordningen inte iakttas. Jag avser inte att yttra mig i frågan om det i detta fall funnits förutsättningar att avvisa [AA:s] förhör med sig själv eller tillåta honom att åberopa en skriftlig vittnesattest med de uppgifter han avsåg att få fram. Jag kan enbart konstatera att förhöret inte avvisades och att en skriftlig vittnesattest inte gavs in. Under dessa förhållanden har det funnits fog för tingsrätten att ta upp beviset vid en muntlig förhandling.

När det gäller närvaro vid muntlig förhandling har [AA] med stöd av artikel 8.2 visserligen haft rätt att närvara via videolänk. Det hade dock förutsatt att det varit möjligt att anordna en sådan länk mot Polen genom bevisupptagningsförfordningen (jfr artikel 8.1). ... [I] detta fall fanns befogad anledning att tro att [AA] inte var bosatt på den adress i Polen som han uppgett och att en framställan om bevisupptagning till Polen skulle vara lönlös. Det har därmed inte funnits förutsättningar att låta honom närvara via videolänk. Givet de förutsättningar som var för handen vid tidpunkten har det varit rimligt att avkräva [AA] personlig närvaro vid den muntliga förhandlingen.

[...] En begäran om bevisupptagning i Polen hade med stor sannolikhet inneburit att målet försenades ytterligare. För att minska kostnaderna för [AA] – vid tidpunkten för beslut om muntlig förhandling hade tingsrätten ännu inte kunskap om [AA] faktiskt bodde i Polen eller inte – har han dessutom kallats till förhandling vid en tidpunkt då tingsrätten kände till att han skulle befinna sig i Göteborg.

Det kan vidare konstateras att tingsrättens mallar och rutiner följt rättegångsbalkens reglering av dispositiva tvistemål. I småmålsförfaranden förekommer emellertid varken muntlig förberedelse eller huvudförhandling. Det finns därför anledning att framöver förtydliga tingsrättens rutiner i denna del.

När det gäller frågan om hantering av delgivning i målet är det helt naturligt att tingsrätten i samband med delgivning av kallelse också bifogade de handlingar som skulle delges i ett vid tingsrätten anhängiggjort brottmål. Det är en ändamålsenlig och effektiv ordning. I detta fall har det dessutom förelegat risk för att misstankarna i brottmålet preskriberades. Det har därför varit angeläget att delge [AA] handlingarna.

Anmälarens kommentarer

AA kommenterade tingsrättens yttrande och anförde bl.a. följande. Förklaringen till att det var ändamålsenligt att kalla honom att närvara personligen är en efterkonstruktion. Ingen på tingsrätten hade vid tidpunkten för kallelsen någon kännedom om att han inte skulle vara bosatt på sin folkbokföringsadress i Polen.

I ett beslut den 13 juni 2025 anförde *chefsJO Erik Nyman* följande:

Bedömning

Granskningens inriktning

Jag har inriktat min granskning till att huvudsakligen avse den inledande handläggningen samt besluten att sätta ut målet till muntlig förhandling och att neka AA att närvara via videolänk. Jag uttalar mig också i frågan om delgivning av handlingar i brottmålet inom ramen för tvistemålet.

Den europeiska småmålsförordningens regelverk och syfte

Tingsrätten har redogjort för de centrala delarna av den reglering som nu är av intresse. Jag vill dock understryka följande. Syftet med det europeiska småmålsförfarandet är att förenkla och skynda på lösningen av gränsöverskridande tvister om mindre värden samt minska kostnaderna (se artikel 1 i förordningen). Karaktäristiskt för förfarandet är de snäva frister som gäller för handläggningen och tanken med fristerna är att ett europeiskt småmål ska vara avslutat snabbt (se Sjövall & Rudvall, De europeiska civilprocessförordningarna – En kommentar [14 juni 2022, Version 1C, JUNO], Förordningen om ett europeiskt småmålsförfarande, inledningen). Med hänsyn till förordningens syfte bör domstolen agera så skyndsamt som möjligt, också i fall där det i förordningen inte föreskrivs någon tidsfrist för en specifik del av förfarandet (se beaktandesats 23). Domstolen får i undantagsfall förlänga vissa av tidsfristerna i förordningen, om det är nödvändigt för att garantera parternas rättigheter (se artikel 14.2). Om det i undantagsfall inte är möjligt för domstolen att iaktta vissa av tidsfristerna i förordningen, ska den så skyndsamt som möjligt vidta de åtgärder som krävs enligt dessa bestämmelser (se artikel 14.3).

Om inte annat följer av bestämmelserna i förordningen eller av lagen om europeiskt småmålsförfarande, ska de bestämmelser som gäller för sådana tvistemål som avses i 1 kap. 3 d § första stycket rättegångsbalken tillämpas i ett europeiskt småmålsförfarande (se 3 § lagen om europeiskt småmålsförfarande, jfr artikel 19 i förordningen).

Den inledande handläggningen

Av utredningen framgår att ansökan som inledde tvistemålet gavs in till tingsrätten den 27 november 2023. Annat har inte framkommit än att ansökan var korrekt ifylld och det följer då av artikel 5.2 i förordningen att domstolen skulle ha skickat ansökan tillsammans med ett svarsformulär till svaranden inom 14 dagar från detta datum. I stället kom det att dröja ca 30 dagar innan handlingarna skickades. Som tingsrätten konstaterat i sitt yttrande har den i denna del alltså inte iakttagit förordningens tidsfrister.

Efter att svarandens svar inkom den 7 februari 2024 förelades AA att yttra sig över handlingarna. Han inkom den 19 februari med ett yttrande där han åberopade partsförhör med sig själv under sanningsförsäkran. Tingsrätten beslutade samma dag att målet skulle sättas ut till muntlig förberedelse. Som tingsrätten konstaterat hade den dock inte möjlighet enligt förordningen att först besluta om fortsatt skriftväxling för att sedan kalla till muntlig förhandling (se artikel 7 och Sjövall & Rudvall, a.a., kommentaren till artikel 7). Tingsrätten har anfört att situationen komplicerades av att AA åberopade förhör med sig

själv i det kompletterande yttrandet, men det har inte framkommit att tingsrätten i detta skede faktiskt gjorde några överväganden i fråga om handläggningen utifrån förordningens regelverk.

Efter beslutet om att målet skulle sättas ut till muntlig förberedelse förekom ytterligare skriftväxling mellan parterna. Som framgått är möjligheterna till fortsatt skriftväxling efter att svarandens svar inkommit och till överskridande av tidsfristerna emellertid mycket begränsade enligt förordningen (se artiklarna 7 och 14). Tingsrätten bör som nämnts även i övrigt agera så skyndsamt som möjligt (se beaktandesats 23).

Den 27 mars 2024 skickade tingsrätten ett föreläggande till AA där det noterades att han hade önskat att höras under sanningsförsäkran. Tingsrätten anförde att det innebar att tingsrätten skulle behöva hålla en huvudförhandling där han skulle behöva delta på plats i tingsrätten. Han förelades att meddela i fall han vidhöll sin begäran. Som tingsrätten redogjort för i sitt yttrande är huvudregeln enligt förordningen dock att muntlig förhandling ska hållas med hjälp av t.ex. videokonferens, såvida det inte på grund av särskilda omständigheter i fallet vore olämpligt att använda sådan teknik med tanke på en rättvis handläggning av målet (se artikel 8.1).

AA svarade på tingsrättens föreläggande samma dag som det skickades. Han hänvisade till artikel 8 i förordningen och begärde att få höras via videolänk från Polen. Det har inte framkommit att tingsrätten därefter vidtog några vidare åtgärder i målet förrän en rådman tog över handläggningen den 23 april, dvs. nästan en månad senare. Hon konstaterade då att målet inte hade satts ut till förhandling och skrev ett nytt beslut om att målet skulle sättas ut. Kallelser skickades sedan den 24 april. Enligt artikel 7.1 i förordningen skulle kallelser dock ha skickats inom 30 dagar från det att domstolen mottog svarandens svar. Någon närmare förklaring till varför tingsrätten inte tidigare hade handlagt målet med större skyndsamhet eller varför kallelser skickades över två månader efter att svaret inkom har inte framkommit.

Sammantaget anser jag att den inledande handläggningen av målet i flera delar inte har varit förenlig med den europeiska småmålsförordningens regelverk. Tingsrätten kritiserar för detta. Handläggningen synes i flera avseenden ha skett utan att förordningens bestämmelser har beaktats och såvitt framkommit har detta varit en konsekvens av att handläggande beredningsjurist inte haft tillräckliga kunskaper om regelverket. Jag utgår från att tingsrätten kommer att vidta åtgärder för att samtliga medarbetare som arbetar med europeiska småmål ska ges nödvändiga kunskaper för att kunna handlägga den aktuella måltypen på ett korrekt sätt.

Som tingsrätten angett i sitt yttrande till JO har tingsrättens mallar och rutiner följt rättegångsbalkens reglering av dispositiva tvistemål, trots att det i småmålsförfaranden varken förekommer muntlig förberedelse eller huvudförhandling. Jag ser positivt på det tingsrätten angett om att det finns anledning att framöver förtydliga tingsrättens rutiner i denna del.

Tingsrättens beslut att sätta ut målet till muntlig förhandling för att hålla partsförhör

När det gäller tingsrättens beslut om att målet skulle sättas ut till muntlig förhandling för att hålla partsförhör vill jag tillägga följande.

Det europeiska småmålsförfarandet är huvudsakligen ett skriftligt förfarande och muntliga förhandlingar bör hållas endast i undantagsfall (se beaktandesats 11 i 2015 års revidering av förordningen)³. Domstolen ska hålla en muntlig förhandling endast om den anser att det inte är möjligt att meddela dom på grundval av de skriftliga bevisen, eller om en part begär det (se artikel 5.1a). Domstolen får avslå en sådan begäran, om den anser att en muntlig förhandling med hänsyn till omständigheterna i fallet inte är nödvändig för en rättvis handläggning av målet.

Av artikel 9.1, som rör bevisupptagning, framgår att domstolen ska fastställa sättet för bevisupptagning, samt omfattningen av det bevismaterial som krävs för domen, enligt bestämmelserna om tillåtande av bevisning. Domstolen kan därvid med tillämpning av nationell processrätt (t.ex. 35 kap. 7 § rättegångsbalken) avvisa sådan bevisning som inte är nödvändig (jfr prop. 2007/08:165 s. 8 och Sjövall & Rudvall, a.a., kommentaren till artikel 9). Domstolen får tillåta bevisupptagning via skriftliga vittnesmål, utlåtanden från sakkunniga eller uttalanden från parterna (se artikel 9.2). Om bevisupptagningen innebär att en person ska höras, ska det förhöret genomföras i enlighet med de villkor som anges i artikel 8 (se artikel 9.3). Domstolen får uppta sakkunnigbevisning eller muntliga vittnesmål endast om det inte är möjligt att meddela en dom på grundval av övriga bevis (se artikel 9.4).

Förordningen innehåller således flera verktyg som domstolen kan använda för att undvika muntlig förhandling och muntliga förhör. Det torde finnas ett större utrymme för domstolen att exempelvis vägra muntlig förhandling eller avvisa muntliga förhör i förfaranden som handläggs enligt den europeiska småmålsförordningen än i sådana som handläggs enligt rättegångsbalken (jfr Sjövall & Rudvall, a.a., kommentaren till artikel 5 respektive 9). Domstolens ställningstaganden i fråga om muntlig förhandling samt omfattningen av och sättet för bevisupptagning ska dock alltid göras med beaktande av rätten till en rättvis rättegång och principen om ett kontradiktoriskt förfarande (se beaktandesats 9 och a. prop. s. 9). Det måste således finnas ett utrymme för domstolen att fatta de beslut som är nödvändiga för att upprätthålla dessa rättigheter och principer. Mot denna bakgrund finner jag inte skäl att ifrågasätta att partsförhöret med AA inte avvisades eller att målet sattes ut till muntlig förhandling i syfte att höra honom, trots att detta inte var strikt i enlighet med förordningens regelverk.

Tingsrättens beslut att avslå begäran om videolänk och att sätta ut den muntliga förhandlingen i oktober 2024

Om domstolen beslutar om muntlig förhandling ska denna hållas inom 30 dagar efter kallelsen (se artikel 7.1 i småmålsförordningen). Om det i undantagsfall

³ Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2015/2421 av den 16 december 2015 om ändring av förordning (EG) nr 861/2007 om inrättande av ett europeiskt småmålsförfarande och förordning (EG) nr 1896/2006 om införande av ett europeiskt betalningsföreläggande.

inte är möjligt för domstolen att iaktta tidsfristen ska den så skyndsamt som möjligt vidta de åtgärder som krävs enligt bestämmelsen (se artikel 14.3). Som redan framhållits ska muntlig förhandling i första hand hållas med hjälp av t.ex. videokonferens, såvida det inte på grund av särskilda omständigheter i fallet vore olämpligt att använda sådan teknik med tanke på en rättvis handläggning av målet. Om personen som ska höras har hemvist eller sin vanliga vistelseort i en annan medlemsstat än den där målet handläggs ska personens deltagande via t.ex. videokonferens arrangeras genom användning av de förfaranden som fastställs i bevisupptagningsförordningen, dvs. numera 2020 års bevisupptagningsförordning. (Se artikel 8.1 i småmålsförordningen och jfr artiklarna 34–35 i bevisupptagningsförordningen.) En part som kallas att vara fysiskt närvarande vid en muntlig förhandling får begära att teknik för distanskommunikation används med hänvisning till att arrangemangen för att vara fysiskt närvarande, särskilt vad gäller den partens eventuella kostnader, skulle vara oproportionerliga i förhållande till fordran (se artikel 8.2 i småmålsförordningen, jfr Sjövall & Rudvall, a.a., kommentaren till artikel 8).

Av utredningen framgår att tingsrätten den 24 april 2024 skickade en skrivelse till AA. Till denna bifogades kallelse i det europeiska småmålet samt stämning och kallelse i brottmålet. I skrivelsen angavs att eftersom han ändå skulle åka till Sverige för huvudförhandlingen i brottmålet i oktober ansåg tingsrätten att det förelåg särskilda skäl att avslå hans begäran om att närvara via videolänk i tvistemålet och i stället sätta ut förhandlingen i detta mål i anslutning till huvudförhandlingen i brottmålet. I ett föreläggande till AA två månader senare, den 24 juni 2024, angav tingsrätten att tidigare beslutade handläggningsåtgärder alltjämt kvarstod och dessutom att den uppgift om bostadsadress som han hade angett föreföll vara felaktig, varför tingsrätten under alla handlingar inte kunde använda denna för att ansöka om rättslig hjälp.

Tingsrättens beslut att sätta ut den muntliga förhandlingen först den 8 oktober 2024, dvs. mer än fem månader efter att kallelse skickades, innebar en mycket lång fördröjning i förhållande till tidsfristen i förordningen (se artikel 7.1). Beslutet att avslå begäran om videolänk har vidare inneburit en avvikelse från huvudregeln att muntlig förhandling i första hand ska hållas med hjälp av t.ex. videokonferens (se artikel 8.1).

Rådmannen som tog över handläggningen av tvistemålet den 23 april 2024 har inför tingsrättens yttrande till JO uppgett bl.a. följande. För att kunna tillmötesgå AA:s önskemål om att få höras via videolänk hade det krävts att tingsrätten gjorde en framställan om bevisupptagning till Polen. I en sådan framställan ska förhörspersonens adress anges. Osäkerheten kring var AA var bosatt och de svårigheter det medförde för tingsrättens framställning om rättslig hjälp, samtidigt som det stod klart att han ändå skulle närvara vid tingsrätten i början av oktober, gjorde att hon tog beslutet att neka honom rätten att delta via videolänk och i stället sätta ut målet till sammanträde i anslutning till brottmålsrättegången. Härigenom skulle de kostnader och besvär som en personlig inställelse skulle kunna medföra för AA kunna minimeras. Hon gjorde också bedömningen att även en framställan till Polen skulle ha tagit viss tid och att handläggningen av målet inte skulle fördröjas mer än vad som var acceptabelt, sett

till omständigheterna, om förhandlingen i stället hölls i anslutning till brottmålsrättegången.

Det har inte framkommit att det beslut som rådmannen hänvisat till antecknades i dagboksbladet eller någon annanstans än i skrivelsen den 24 april. Jag utgår därför från att det beslut som rådmannen hänvisat till är detsamma som hänvisas till i skrivelsen. De skäl som rådmannen nu anført angavs dock inte i skrivelsen. Där angavs endast att AA ändå skulle åka till Sverige i oktober för huvudförhandlingen i brottmålet. Det framgår inte på vilket sätt detta medförde hinder för att hålla muntlig förhandling i tvistemålet inom tidsfristen (jfr artikel 14.3 i förordningen) eller utgjorde skäl för att inte hålla förhandlingen via videolänk enligt huvudregeln (jfr artikel 8). Utformningen av skrivelsen ger därför visst stöd för AA:s påstående att syftet med beslutet var att få honom att närvara vid huvudförhandlingen i brottmålet. Om det skulle förhålla sig på det sättet har det naturligtvis inte varit godtagbart utifrån förordningens regelverk.

Med utgångspunkt i att skälen för tingsrättens beslut var de som rådmannen nu anført framstår utformningen av skrivelsen den 24 april som missvisande. Jag anser även att det var olämpligt att beslutet endast dokumenterades i en skrivelse till AA. Det saknas visserligen särskilda förmöreskrifter för den aktuella typen av beslut, men det är viktigt att uppgifter som är till nytta för parterna och för exempelvis överrätterna att ha tillgängliga antecknas i en form som innebär att de är lätta att hitta. Eftersom skrivelsen innehöll beslutsskäl (jfr 17 kap. 13 § första stycket rättegångsbalken) och beslutet dessutom gick AA emot hade det enligt min mening varit naturligt att det togs in i ett protokoll. Det borde dessutom tydligare ha framgått när beslutet fattades och att det var rådmannen som svarade för beslutet. (Se 6 kap. 1 och 2 §§ rättegångsbalken, 5 och 25 §§ förordningen (1996:271) om mål och ärenden i allmän domstol, prop. 1999/2000:26 s. 77 samt Fitger m.fl., Rättegångsbalken [11 juni 2025, Version 98, JUNO], inledningen till 6 kap. och kommentaren till 6 kap. 2 §.)

Att AA:s bostadsadress var felaktig angavs vidare först i skrivelsen den 24 juni varför det i viss mån är oklart när under handläggningen osäkerheten kring AA:s adress ska ha uppkommit. Jag finner dock inte skäl att ifrågasätta att det faktiskt förelegat en osäkerhet rörande hans adress. Som rådmannen påpekat ska en förhörspersons adress anges i en ansökan om bevisupptagning (se bl.a. artikel 5 i 2020 års bevisupptagningsförordning). Jag har därför förståelse för att den aktuella osäkerheten medförde svårigheter för tingsrätten i handläggningen.

Det har dock inte framkommit att tingsrätten vidtog några åtgärder för att reda ut oklarheten innan beslut fattades om att avslå begäran om videolänk och att sätta ut målet i oktober. Att inga sådana åtgärder vidtogs är i viss mån förvånande bl.a. eftersom det inte framkommit att det förelegat några svårigheter att kommunicera med AA i tvistemålet. Det kan enligt min mening ifrågasättas om det då beslutet fattades förelåg tillräckliga skäl för att avslå begäran om videolänk (jfr artikel 8) eller för att sätta ut förhandlingen så långt fram i tiden (jfr artikel 14.3). Det borde i vart fall ha kunnat förväntas att tingsrätten vidtog ytterligare åtgärder för att reda ut oklarheten rörande adressen innan den fattade ett beslut som så tydligt avvek från förordningens avsedda handläggningsordning och krav på skyndsamhet.

Sammantaget kan tingsrätten inte undgå kritik för utformningen av beslutet i skrivelsen den 24 april 2024 och för att den inte innan beslutet fattades vidtog ytterligare åtgärder för reda ut oklarheten rörande AA:s adress.

Delgivning av handlingar i brottmålet inom ramen för det europeiska småmålet

Av utredningen framgår att stämning och kallelse i brottmålet skickades till AA tillsammans med handlingar i det europeiska småmålet. Handläggande rådman har även redogjort för svårigheter att få AA delgiven i brottmålet. Med hänsyn bl.a. till detta och intresset av att få AA delgiven innan preskription av åtalade brott får delgivningssättet anses ha varit ändamålsenligt (jfr 4 § delgivningslagen [2010:1932]). Detta även med beaktande av de olägenheter det kan ha inneburit för honom att delgivningen skedde i samband med kommunikation i tvistemålet. Sammantaget finner jag inte skäl att kritisera tingsrätten för att den delgav handlingarna i brottmålet inom ramen för tvistemålet.

Vad som i övrigt framkommit i ärendet ger inte anledning till några åtgärder eller uttalanden från min sida.

Ärendet föredrogs av rättssakkunniga Erik Thilén. I beredningen deltog även byråchefen Stefan Nyman.

Av kontroll- och rättssäkerhetsskäl bör en omhåkningsförhandling, oavsett den häktades inställning, hållas med viss regelbundenhet

(Dnr 7593-2024)

Beslutet i korthet: Enligt 24 kap. 18 § tredje stycket rättegångsbalken ska en omhåkningsförhandling som utgångspunkt hållas med högst två veckors mellanrum. Om det är uppenbart att förhandling skulle vara utan betydelse, får rätten bestämma längre tids mellanrum.

I det aktuella målet förklarades en person häktad med restriktioner och han omhåktades sedan ett par gånger, varav en gång efter förhandling. Därefter begärde åklagaren förlängd tid för att väcka åtal vid ytterligare tio tillfällen. Den häktade medgav förlängning och påkallade inte förhandling vid dessa tillfällen och tingsrätten prövade åklagarens begäran om åtalsförlängning samt tillstånd till restriktioner enbart på handlingarna. Detta innebar att domstolen inte höll någon omhåkningsförhandling under ett halvårs tid.

ChefsJO anser att utrymmet att nå slutsatsen att det är uppenbart att en förhandling är utan betydelse framstår som närapå obefintligt efter en så lång tidsperiod som det varit fråga om här. Detta torde särskilt gälla när det är flera olika domare som har prövat åtalsförlängningarna. Tingsrätten borde, även utan begäran om det, ha satt ut målet till omhåkningsförhandling och kritiserats för att det inte gjordes.

ChefsJO har erfarit att det vid vissa tingsrätter tillämpas en rutin som innebär att man som utgångspunkt håller omhåkningsförhandling omkring

var tredje månad i de fall åtalsförlängning har medgetts och förhandling inte har påkallats. Enligt chefsJO:s mening ter sig en sådan rutin som väl avvägd.

Anmälan

I en anmälan som kom in till JO i september 2024 förde AA fram klagomål mot Uddevalla tingsrätt. Han angav bl.a. att han hade varit häktad med restriktioner sedan början av februari och att tingsrätten inte hade hållit någon omhåkningsförhandling sedan i mars.

Utredning

JO hämtade in ett dagboksblad per den 26 september 2024. Av det framgick bl.a. att AA häktades den 9 februari 2024 och att en omhåkningsförhandling hade ägt rum den 22 mars. I övrigt hade tingsrätten under en period om runt sex månader inte hållit någon omhåkningsförhandling utan enbart prövat åklagarens begäran om åtalsförlängning på handlingarna.

JO begärde att Uddevalla tingsrätt skulle yttra sig i ärendet. Av yttrandet skulle särskilt framgå vilka överväganden som tingsrätten gjort i förhållande till 24 kap. 18 § tredje stycket rättegångsbalken (RB).

Tingsrätten yttrade sig genom dåvarande lagmannen BB. I fråga om målets handläggning anförde han sammanfattningsvis följande.

Vid den första häktningsförhandlingen häktades AA såsom på sannolika skäl misstänkt för bl.a. allmänfarlig ödeläggelse och ålades restriktioner i flera avseenden. Efter omhåkningsförhandlingen den 22 mars beviljades åtalsförlängning vid tio tillfällen. AA medgav vid samtliga nu angivna tillfällen åklagarens framställan och påkallade inte vid något tillfälle omhåkningsförhandling. Åklagaren beviljades konsekvent fortsatt tillstånd att meddela beslut om restriktioner. Åtal väcktes den 19 september och den 22 oktober dömdes AA till ett längre fängelsestraff.

Åklagaren har redogjort för utredningsläget i samtliga framställningar. I juni redogjorde åklagaren för det fortsatta utredningsarbetet och tidsplanen inför åtals väckande under hösten. Åklagaren har genomgående noterat att förhandling inte torde vara nödvändig.

I tingsrätten tjänstgör en rådmän som häktningsjourdomare varje vecka med utpekad ansvar för häktade mål. Det innebär att det har varit flera av domstolens rådmän som beslutat om förlängd tid för åtals väckande.

Tingsrätten redovisade därefter sin bedömning enligt i huvudsak följande.

Med undantag för i det inledande skedet har varken AA eller hans försvarare påkallat omhåkningsförhandling. Tvärtom har åklagarens åtalsförlängningar medgetts. AA har inte heller begärt några restriktionslättnader. Särskilt med hänsyn till brottslighetens straffvärde står det klart att häktning och restriktioner har varit proportionerligt. Det nu sagda innebär att besluten om åtalsförlängning som sådana får bedömas som formellt riktiga.

Oavsett beslutens riktighet i sig kräver förlängningsbeslut utan omhåkningsförhandling att det med hänsyn till utredningen eller av någon annan anledning är uppenbart att sådan förhandling skulle vara utan betydelse. Ju längre

tiden går, desto svårare blir det att säga att uppenbarhetsrekvisitet är uppfyllt, så tillvida att en omhåkningsförhandling kan vara nödvändig även om åklagarens utredning bedrivs enligt plan och den misstänkte medger förlängning utan att påkalla förhandling. I det här fallet kan konstateras att häktningstiden i sig borde ha föranlett tingsrätten att sätta ut målet till omhåkningsförhandling, även utan begäran. Att så inte skett kan bara beklagas.

Det borde finnas någon ytterligare kontrollstation för att säkerställa att det i framtiden inte blir något sådant uppehåll mellan förhandlingarna som AA haft. Tingsrätten har därför beslutat en rutin enligt vilken det i regel ska hållas omhåkningsförhandling minst varannan månad, även om någon sådan inte påkallats av part.

I ett beslut den 18 juni 2025 anförde *chefsJO Erik Nymansson* följande:

Rättsliga utgångspunkter

I fråga om 24 kap. 18 § RB finns det anledning att nämna följande.

I första och andra stycket regleras tiden för väckande av åtal sedan häktning beslutats respektive förlängning av den utsatta tiden enligt följande.

När rätten beslutar om häktning ska, om inte åtal redan har väckts, rätten sätta ut den tid, inom vilken åtal ska väckas. Tiden får inte bestämmas längre än vad som är oundgängligen nödvändigt.

Om den utsatta tiden är otillräcklig, får rätten medge förlängning av tiden, om detta begärs före tidens utgång. Åklagaren ska i samband med begäran om förlängning redovisa en tidsplan för förundersökningen. Den misstänkte eller hans eller hennes försvarare ska om möjligt beredas tillfälle att yttra sig.

I bestämmelsens tredje stycke, som berör omhåkningsförhandlingar, anges följande.

Om inte åtal väcks inom två veckor ska rätten, så länge den misstänkte är häktad och till dess åtal har väckts, med högst två veckors mellanrum hålla en ny förhandling i häkningsfrågan och därvid särskilt se till att utredningen bedrivs så skyndsamt som möjligt. Om det med hänsyn till utredningen eller av någon annan anledning är uppenbart att förhandling inom den nu angivna tiden skulle vara utan betydelse, får rätten bestämma längre tids mellanrum.

Regleringen i tredje stycket innebär att förhandling i häkningsfrågan som utgångspunkt ska hållas med högst två veckors mellanrum. Högsta domstolen (HD) har i rättsfallet NJA 1997 s. 368 betonat att det redan av lagtexten framgår att förutsättningarna för att bestämma längre tids mellanrum än två veckor mellan häkningsförhandlingarna är mycket begränsade.

Av tredje stycket framgår vidare att syftet med en omhåkningsförhandling är att rätten ska utöva viss kontroll över förundersökningens bedrivande och underkasta häkningsfrågan en förnyad prövning. Vid en omhåkningsförhandling ska domstolen således pröva dels om de förhållanden som föranlett häktningen fortfarande föreligger, dvs. om den häktade fortfarande är på sannolika skäl misstänkt för det häkningsgrundande brottet och om den särskilda häkningsgrunden alltför är aktuell, dels om förundersökningen bedrivs med den skyndsamhet som är nödvändig. I förekommande fall ska domstolen även

pröva om det fortfarande finns skäl att besluta om restriktioner. (Se vidare Fitger m.fl., Rättegångsbalken, 11 juni 2025 JUNO, kommentaren till 24 kap. 18 §.) HD har i det ovan nämnda rättsfallet framhållit att betydelsen av att rätten kontrollerar att utredningen bedrivs skyndsamt och att häktningsskälens kvarstår ökar allt eftersom tiden går. Detta gäller särskilt i fall där den misstänkte har begärt att förhandling ska hållas.

Enligt tidigare JO-uttalanden kan en förhandling anses vara uppenbart utan betydelse endast när beslutsunderlaget är sådant att rätten kan göra en bedömning på handlingarna i samtliga berörda avseenden (se JO 2005/06 s. 38, dnr 300-2003, och JO 2021/22 s. 89, dnr 4133-2020). Som exempel på när rätten kan fatta beslut i häktningsfrågan utan att pröva den vid en omhåkningsförhandling har nämnts situationer då det rör sig om ett grovt våldsbrott där åtalet är beroende av teknisk utredning som inte har hunnit färdigställas, eller när den misstänkte uttryckligen har förklarat att han eller hon avstår från förhandling (se prop. 1986/87:112 s. 78 respektive JO 2005/06 s. 38).

I JO 2021/22 s. 89 framhöll JO att bestämmelsen om omhåkningsförhandling bör ses som en handlingsregel för rättens kontinuerliga kontroll av häktningsfrågan och att denna kontroll är av grundläggande betydelse för den enskildes rättssäkerhet. I beslutet – i vilket JO riktade kritik mot en tingsrätt som under fem månader inte höll någon omhåkningsförhandling beträffande en minderårig – uttalade JO vidare följande.

Det säger sig självt att rätten många gånger har bättre förutsättningar att bilda sig en uppfattning om såväl häktningsfrågan som utredningsläget om den håller en förhandling. Åklagaren kan då inom de ramar som gäller för förundersökningar och successiv delgivning redovisa hur utredningen fortskrider samt utveckla skälen för sin begäran om åtalsförlängning medan försvararen å sin sida kan ställa motfrågor och förklara sin syn på vad som kommit fram. Dessutom kan rätten ställa kontrollfrågor till åklagaren och följa upp tidigare beskrivna åtgärder.

Den redogörelse som åklagaren lämnar in i samband med sin framställning om förlängd tid för att väcka åtal utgör en väsentlig del av underlaget för rättens bedömning av om häktningsfrågan kan prövas på handlingarna och följaktligen av om en förhandling uppenbart skulle vara utan betydelse.

Den misstänktes inställning och de skäl han eller hon anför har givetvis relevans för rättens prövning av huruvida det är uppenbart att en förhandling är utan betydelse. Med hänsyn till rättens ansvar för ett frihetsberövande kan emellertid det förhållandet att den misstänkte avstår från en omhåkningsförhandling inte tillmätas avgörande vikt, särskilt inte om en förundersökning drar ut på tiden eller den misstänkte har restriktioner. Rätten har under alla förhållanden att vid varje framställning om åtalsförlängning göra en noggrann prövning av omständigheterna i det enskilda fallet.

Om häktningsfrågan omprövas av en annan domare än den som höll i den första häktningsförhandlingen kan den, för målet, nya domaren, ha sämre insikt i utredningen än den domare som ursprungligen beslutade om häktning. I en sådan situation kan därför utrymmet att avstå från att hålla en förhandling ofta vara mindre.

Justitiekanslern (JK) har i ett ärende, där en tingsrätt under drygt fem månader bara hade hållit en omhåkningsförhandling och det i det inledande skedet, ansett att det med fog kunde ifrågasättas om det hade varit möjligt för de olika domare som beslutade om förlängd åtalstid att göra en bedömning på handling-

arna i alla relevanta delar under den senare delen av handläggningen. Det gällde särskilt med tanke på att åklagarens framställningar över huvud taget inte innehöll uppgifter som tog sikte på frågorna om häktningsskäl fortfarande förelåg och varför det var nödvändigt att fortsatt ha möjlighet att besluta om restriktioner. JK inskräppte vikten av att domstolar tar sitt ansvar för att kontrollera längden på häktningstider och menade att den kontrollen ytterst inte kan ske på annat sätt än genom att omhäktningsskäl förhandlingar äger rum med viss regelbundenhet. (Se JK:s beslut den 20 december 2018, dnr 2103-18-2.4.)

Skyldigheten för åklagaren enligt 24 kap. 18 § andra stycket att redovisa en tidsplan infördes genom en lagändring den 1 juli 2021. Ett av syftena med ändringen var att underlätta för rätten att se till att utredningen bedrivs så skyndsamt som möjligt (se prop. 2019/20:129 s. 26 f.). I förarbetena anfördes beträffande detta bl.a. följande.

En stor fördel med att redovisa tidsplanen redan när åklagaren begär åtalsförlängning är att det ger ett bättre underlag för den häktade och dennes försvarare att ange inställning till om åtalsförlängning medges eller inte, vilket kan leda till att nya förhandlingar i häktningsskälfrågan inte behöver hållas. I de fall en förhandling kan undvaras är det mycket arbetsbesparande för samtliga inblandade. Redan i dagsläget förekommer det att den häktade och dennes försvarare har sådan insikt i hur utredningen fortskrider och om häktningsskälens fortsatta bärkraft att åklagarens begäran om åtalsförlängning medges. I ett sådant fall kan det finnas utrymme för att avstå från att hålla förhandling i häktningsskälfrågan. Som JO har konstaterat är det likväldigt rätten som principiellt har ansvaret för kontrollen att utredningen bedrivs skyndsamt och att häktningsskälens kvarstår (JO 2005/06 s. 38). Kontrollen att utredningen bedrivs skyndsamt underlättas betydligt av om åklagaren redovisar en tidsplan i samband med begäran om åtalsförlängning.

I samband med införandet av bestämmelsen om tidsplan infördes ytterligare två bestämmelser i 24 kap. RB som har betydelse i sammanhanget.

Enligt 4 a § får en misstänkt vara berövad friheten i Sverige som häktad under en sammanhängande tid om högst nio månader fram till dess att åtal har väckts. Om det finns synnerliga skäl får rätten på begäran av åklagaren besluta att tiden får överskridas. Om åklagaren begär att häktningstiden ska få överskridas ska rätten, enligt 18 a §, senast den dag tiden går ut hålla förhandling i häktningsskälfrågan.

För beslut om inskränkningar i en häktads kontakter med omvärlden, s.k. restriktioner, gäller enligt 24 kap. 5 a § RB bl.a. följande.

Om rätten beslutar att häkta någon, förordnar att någon ska stanna kvar i häkte eller medger förlängning av tiden för att väcka åtal, ska den samtidigt på begäran av åklagaren pröva om och i så fall på vilket sätt den häktades kontakter med omvärlden ska få inskränkas enligt 6 kap. 2 § häkteslagen (2010:611). Tillstånd till sådana restriktioner får meddelas endast om det finns risk för att den misstänkte undanröjer bevis eller på annat sätt försvårar sakens utredning.

Tillstånd till restriktioner får meddelas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse.

Bedömning

Tingsrättens handläggning av frågan om omhäktning

Av utredningen framgår att AA under en tidsperiod om runt sex månader var häktad med restriktioner utan att tingsrätten höll någon omhäkningsförhandling. Det framgår också att AA under denna period inte vid något tillfälle påkallade att förhandling skulle hållas och att han i huvudsak medgav varje begäran om åtalsförlängning. Den huvudsakliga frågan blir därmed om det trots AA:s inställning fanns skäl för tingsrätten att hålla ytterligare omhäkningsförhandlingar. I denna del gör jag följande överväganden.

Som framgått ovan är åklagaren numera skyldig att redovisa en tidsplan för förundersökningen i samband med sin begäran om åtalsförlängning. Härigenom får den häktade och dennes försvarare ett bättre underlag för att ange sin inställning till om åtalsförlängning medges eller inte. En tidsplan medför samtidigt att också rätten får ett fylligare underlag för sin bedömning av om en omhäkningsförhandling behöver hållas eller inte. En genomtänkt tidsplan i förening med underlaget i övrigt kan därför innebära att rätten i större utsträckning än tidigare kan göra en prövning på handlingarna i samtliga de avseenden som behövs.

Det är emellertid rätten som har det yttersta ansvaret för kontrollen att utredningen bedrivs skyndsamt och att häktningsskäl kvarstår. Likaså är det rätten som, i förekommande fall, har att kontrollera att det fortsatt finns tillräckliga skäl för ålagda restriktioner. Vad gäller omfattningen av rättens kontrollansvar i det sistnämnda avseendet kan det argumenteras för att denna har ökat till följd av att domstolarna numera inte endast ska meddela ett generellt tillstånd för restriktioner utan i stället ta ställning till vilka specifika slag av restriktioner som ska få användas i det enskilda fallet. I linje med vad såväl JO som JK tidigare har konstaterat kan rättens kontroll i de nämnda avseendena inte äga rum utan att omhäkningsförhandlingar hålls med viss regelbundenhet.

Huruvida en omhäkningsförhandling är uppenbart utan betydelse är visserligen en bedömning domstolarna har att göra. I det nu aktuella fallet rör det sig emellertid om en period om sex månader utan omhäkningsförhandling. Utrymmet att nå slutsatsen att det är uppenbart att en förhandling är utan betydelse – i samtliga nu relevanta hänseenden – framstår som närapå obefintligt efter en så lång tidsperiod. Detta torde särskilt gälla när det, som i det här fallet, är flera olika domare som har prövat åtalsförlängningarna.

I likhet med vad tingsrätten har konstaterat borde domstolen, även utan begäran om det, alltså ha satt ut målet till omhäkningsförhandling. Tingsrätten kritiseras för att det inte gjordes.

Avslutande uttalanden om omhäkningsförhandling

Som framgått ovan krävs det att rätten håller omhäkningsförhandlingar med viss regelbundenhet, oavsett den häktades inställning. För att minska risken för att det går alltför lång tid mellan förhandlingarna i häktningsfrågan kan det vara värdefullt att ha en rutin som innebär att häktningsfrågan prövas vid en förhandling med visst intervall även om parterna inte begär förhandling.

Det går inte att generellt ange hur ofta en omhåkningsförhandling behöver hållas för att rätten ska kunna leva upp till sitt kontrollansvar i fråga om häktning. Omständigheterna kan av naturliga skäl nämligen variera från ett mål till ett annat. Av regleringen i 24 kap. 4 a och 18 a §§ RB följer emellertid att nio månader är en absolut borte gräns för hur länge en misstänkt kan vara frihetsberövad som häktad utan omhåkningsförhandling. I linje med vad jag tidigare har anfört torde det inte heller vara möjligt att underlåta att hålla förhandling i häktningsfrågan under en så pass lång period som sex månader. Av kontroll- och rättssäkerhetsskäl bör en omhåkningsförhandling alltså hållas oftare än så.

Jag har erfaren att man vid vissa tingsrätter tillämpar en rutin som innebär att man som utgångspunkt håller omhåkningsförhandling omkring var tredje månad i de fall åtalsförlängning har medgetts och förhandling inte har påkallats. Enligt min mening ter sig en sådan rutin som väl avvägd. På detta sätt säkerställs att frågan om omhåkning och, i förekommande fall, restriktioner prövas vid en förhandling med viss regelbundenhet samtidigt som domstolen undviker att det går oförsvarligt lång tid mellan förhandlingarna.

Med detta sagt vill jag avslutningsvis understryka att det ytterst är den enskilda domaren som alltid har en skyldighet att göra en omsorgsfull prövning av förutsättningarna att avstå från att hålla förhandling vid varje enskilt tillfälle.

Vad som i övrigt har förekommit i ärendet föranleder inte några kommentarer från min sida.

Ärendet föredrogs av rättsakkunniga Per Samuelsson. I beredningen deltog även byråchefen Stefan Nyman.

Uttalanden om förutsättningarna för att utomstående ska få närvara vid en huvudförhandling inom stängda dörrar

(Dnr 7649-2024)

Beslutet i korthet: En domstolsförhandling får under vissa förutsättningar hållas inom stängda dörrar. Om det finns särskilda skäl får rättens ordförande enligt 5 kap. 3 § andra meningen rättegångsbalken låta personer som inte är knutna till domstolen närvara vid en sådan förhandling.

I det aktuella målet, som rörde bl.a. en våldtäkt, tilläts en vuxen tilltalads mamma och syster att närvara vid en förhandling inom stängda dörrar i hovrätten. Av handlingarna i målet framgick inte varför denna närvaro tilläts. Målsäganden, som inte närvarade i hovrätten, upplevde det som förnedrande att den tilltalades anhöriga fick se inspelningarna av förhöret med henne från tingsrätten.

ChefsJO konstaterar att det sällan finns skäl att upprätthålla sekretessen mot personer vars närvaro medges av den som sekretessen ska skydda. När han eller hon inte samtycker till att andra närvarar bör det enligt chefsJO krävas att närvaron kan antas vara till nytta för förhandlingens genomförande för att särskilda skäl ska anses föreligga. Vidare kan det dessutom finnas anledning att göra en avvägning mellan intresset för sekretess respektive intresset för andras närvaro.

ChefsJO anser att det kan diskuteras om det i det här fallet har funnits sådana skäl som krävs för att tillåta närvaro av andra. Eftersom det ytterst rör sig om en bedömningsfråga föranleder hovrättens agerande i denna del dock ingen kritik. Däremot anser chefsJO att hovrätten förtjänar kritik för den bristfälliga dokumentationen och avsaknaden av beslutsskäl.

Anmälan

I en anmälan till JO förde en person, som i JO:s beslut benämns AA, fram klagomål mot Göta hovrätt. Hon uppgav sammanfattningsvis följande.

Hon är en av flera målsägande i ett mål där den tilltalade dömdes till fängelse för bl.a. en våldtäkt mot henne. I såväl tingsrätten som hovrätten ägde huvudförhandlingen rum inom stängda dörrar. Trots beslutet om stängda dörrar tillät hovrätten den tilltalades familjemedlemmar att närvara under hovrättsförhandlingen. De fick således se inspelningarna av förhören från tingsrätten. Som brottsoffer upplevde hon detta som oerhört förnedrande. Hon tvingas leva med skyddad folkbokföring på grund av den tilltalade och påtryckningar från dennes familjemedlemmar.

Utredning

JO hämtade in dagboksblad, dom samt anteckningar från huvudförhandlingen i hovrätten och tingsrätten. Av dessa handlingar framgick följande.

På begäran från målsägandebiträdet beslutade tingsrätten, med stöd av 5 kap. 1 § rättegångsbalken, RB, och 35 kap. 12 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL, att huvudförhandlingen skulle hållas inom stängda dörrar. Förutom parterna jämte ombud närvarade endast häktespersonal vid tingsrättens förhandling. Tingsrätten dömde den tilltalade, född på 1980-talet, för bl.a. våldtäkt.

Vid huvudförhandlingen i hovrätten beslutade rätten, med stöd av samma bestämmelser som tingsrätten, att huvudförhandlingen skulle hållas inom stängda dörrar. Hovrätten tillät dock två personer som varken var parter eller professionella aktörer att närvara (den tilltalades mamma och syster). Huruvida parternas inställning till frågorna om stängda dörrar eller närvaron av andra efterfrågades – och vad deras inställning i så fall var – antecknades inte. Beträffande vilka som i övrigt närvarade vid förhandlingen hänvisade hovrätten i sina anteckningar till domen, med tillägget att parter jämte försvarare och ombud var närvarande vid huvudförhandlingen om inte annat anges. I domen upptas bl.a. AA som part med tillägget att hon är företrädd av åklagaren. Varken i domen eller i anteckningarna anges att någon var frånvarande. Av utredningen i övrigt framgår dock att AA inte var närvarande vid förhandlingen i hovrätten.

Tingsrätten förordnade enligt domslutet att sekretessbestämmelsen i 21 kap. 3 § OSL skulle vara fortsatt tillämplig på målsägandenas adressuppgifter. Därutöver skulle sekretessbestämmelsen i 35 kap. 12 § OSL vara fortsatt tillämplig på uppgifter i målet som kan röja identiteten på målsägandena och som förebringats vid förhandlingen inom stängda dörrar eller förekommer i tingsrättens akt och i partsbilagan till domen. Hovrätten förordnade genom sin dom att det

som tingsrätten hade beslutat om sekretess fortfarande skulle gälla. Vidare beslutade hovrätten att samma sekretessbestämmelser även i fortsättningen skulle vara tillämpliga på motsvarande uppgifter, vilka även i hovrätten lagts fram vid den del av huvudförhandlingen som hållits inom stängda dörrar, liksom på identitetsuppgifterna i partsbilaga till domen.

Mot bakgrund av vad som framkommit begärde JO att Göta hovrätt skulle yttra sig över bl.a. anmälan.

Hovrätten yttrade sig genom hovrättspresidenten BB. Sedan hon redogjort för relevant lagstiftning lämnade de för målet ansvariga juristledamöterna, lagmannen CC, hovrättsrådet DD och tf. hovrättsrådet EE, följande synpunkter.

I målet gällde sekretess i förhållande till målsägandenas respektive identitet och adress, men inte i övrigt. Uppgifterna om adress berördes inte vid förhandlingen.

Vid förhandlingen framförde försvararen en begäran om att den tilltalades mor och syster skulle få närvara på förhandlingen inom stängda dörrar. Försvararen uppgav att åhörarna givetvis kände till identiteten på målsägandena. Modern och systemen bekräftade de uppgifterna. Med hänsyn till förhållandena i målet framstod det också som klart att så var fallet. Åklagaren, som förde en av målsägandenas talan, och den särskilde företrädaren, som företrädde de övriga målsägandena, uppgav på fråga från ordföranden att de inte hade någon erinran mot att modern och systemen närvarade under förhandlingen.

Mot bakgrund av att utgångspunkten är att huvudförhandlingar är offentliga, vad som kommit fram om att de aktuella åhörarna kände till målsägandenas identitet och att de närvarande parterna inte hade någon erinran däremot bedömde ordföranden, i samråd med övriga ledamöter, att det fanns sådana särskilda skäl att åhörarna fick närvara på förhandlingen trots att den hölls inom stängda dörrar.

Anteckningarna från huvudförhandlingen återspeglar endast hovrätts ställningstagande och inte de närmare skälen. Bakgrunden till det är dels att frågan om åhörarnas närvaro vid förhandlingen framstod som ostridig dels att det finns skäl att hålla frågor som rör sekretessbelagda uppgifter kortfattat. Att parternas inställning i frågan om åhörarnas närvaro inte antecknats kan däremot betraktas som ett förbiseende.

Hovrätten redovisade avslutningsvis följande bedömning.

Det är inte helt ovanligt att närstående eller liknande stödpersoner tillåts närvara vid förhandling inom stängda dörrar om övriga närvarande inte har något emot det. Bedömningen av om sådana särskilda skäl föreligger som gör att någon person bör tillåtas närvara trots stängda dörrar, måste göras av domstolen i det enskilda fallet.

Även vilka uppgifter som eventuellt omfattas av sekretess är upp till rätten att avgöra. Både tingsrätten och hovrätten har i målet kommit fram till att inget annat än målsägandens identitet och adress omfattas av sekretess. Det framstår inte som att det varit aktuellt att meddela ett yppandeförbud.

Som företrädare för myndigheten har jag mot denna bakgrund inte något ytterligare att anföra utan jag ansluter mig till bedömningen som berörda ledamöter har fört fram.

I ett beslut den 2 december 2025 anförde *chefsJO Erik Nymansson* följande:

Rättsliga utgångspunkter

Den grundlagsfästa principen om förhandlingsoffentlighet vid en domstol innebär att var och en har rätt att som åhörare vara närvarande vid en förhandling (se 2 kap. 11 § regeringsformen, RF). Under vissa förutsättningar får offentligheten vid en domstolsförhandling dock begränsas genom lag (se 2 kap. 20 och 21 §§ RF).

Om det kan antas att det vid en förhandling kommer att läggas fram en uppgift som är sekretessbelagd hos domstolen enligt offentlighets- och sekretesslagen, får rätten, om det bedöms vara av synnerlig vikt att uppgiften inte röjs, besluta att förhandlingen i den del som rör uppgiften ska hållas inom stängda dörrar. Även i annat fall får en förhandling hållas inom stängda dörrar, om sekretess gäller enligt bl.a. 35 kap. 12 § OSL. (Se 5 kap. 1 § andra stycket RB.)

Enligt 35 kap. 12 § OSL gäller sekretess hos domstol för uppgift om en enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne lider skada eller men om uppgiften röjs och uppgiften förekommer i mål om ansvar för sexualbrott. Som skäl för särregleringen för bl.a. sexualbrott uttalades i förarbetena att den som har blivit utsatt för ett sådant brott ofta har ett starkt intresse av sekretess för uppgifter som läggs fram i ansvarsmålet (se prop. 1979/80:2 Del A s. 283).

Om det finns särskilda skäl får rättens ordförande tillåta andra än anställda vid domstolen, eller någon som tjänstgör där i utbildningssyfte, att närvara vid en förhandling inom stängda dörrar (se 5 kap. 3 § andra meningen RB). Bestämmelsen torde framför allt tillämpas beträffande personal från häktet eller kriminalvården (jfr Thornefors, Rättegångsbalk [1942:740], 31 mars 2025 Karnov [JUNO], kommentaren till 5 kap. 3 §). Vid lagens tillkomst uttalade Processlagsberedningen att ett sådant medgivande, om anledning föreligger därtill, torde kunna lämnas t.ex. parts föräldrar eller barnavårdsman⁴ (se NJA II 1943 s. 58).

Sedan tidpunkten för det nämnda uttalandet har det vidare införts en särskild bestämmelse som möjliggör för rättens ordförande att, i mål med unga lagöverträdare, tillåta den tilltalades anhöriga och andra vars närvaro kan väntas bli till nytta att närvara vid en förhandling inom stängda dörrar där dörrarna stängts med hänvisning till att offentlighet vid förhandlingen är till uppenbar olägenhet på grund av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för (se 27 § andra och tredje stycket lagen [1964:167] med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL).

En enskild kan helt eller delvis häva sekretess som gäller till skydd för honom eller henne (se 12 kap. 2 § första stycket OSL). Justitiekanslern (JK) har i ett ärende – där en tingsrätt föredrog bl.a. ett rättspsykiatriskt utlåtande vid en offentlig del av förhandlingen – framhållit att tyngden av de intressen som i det enskilda fallet talar för sekretess respektive offentlighet är beroende av hur de berörda parterna ser på frågan. Som ett led i den materiella processledningen bör rätten enligt JK således efterhöra parternas inställning i sekretessfrågan.

⁴ Barnavårdsman kallades den som enligt 1917 års lag om barn utom äktenskap skulle bistå modern med råd och upplysningar samt tillse att barnets rätt och bästa tillvaratogs.

Trots att det enligt reglerna i rättegångsbalken inte uttryckligen krävs att parts inställning i sekretessfrågan antecknas ansåg JK vidare att det är lämpligt att göra detta. (Se JK:s beslut den 25 februari 1993, dnr 161-93-22.) Även Heuman m.fl. har, med hänvisning till JK:s beslut, gett uttryck för en snarlik uppfattning. Författarna anför att parternas inställning i sekretessfrågan måste klargöras för att domstolen ska kunna göra ett välgrundat ställningstagande till om en förhandling ska hållas inom stängda dörrar och att parternas inställning lämpligen redovisas i anteckningarna eller protokollet (se Heuman m.fl., Sekretess m.m. hos allmän domstol, sjätte upplagan, s. 125, jfr även JO 1986/87 s. 28, dnr 1386-1985).

För uppgift i bild som ingår i en ljud- och bildupptagning av ett förhör som hållits i en domstol gäller sekretess hos domstolar, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den hörde lider men (se 43 kap. 4 § OSL). Sekretess enligt denna bestämmelse hindrar dock inte att ljud- och bildupptagningen läggs fram vid en offentlig förhandling men ett sådant framläggande medför i detta fall inte att sekretessen upphör att gälla (se 43 kap. 5 § första stycket OSL). I förarbetena framhålls att domstolen i allmänhet bör kunna utgå ifrån att uppgifterna inte kan lämnas ut, om den enskildes inställning till frågan om utlämnande inte är känd och det finns inte någon skyldighet för domstolen att kontakta den enskilde för att ta reda på dennes inställning (se prop. 2004/05:131 s. 287).

Ett beslut som inte är slutligt ska i den utsträckning det behövs ange de skäl som det grundas på (se 30 kap. 11 § RB). I fråga om skyldigheten att ange skäl för ett beslut under rättegång framhöll Processlagsberedningen att det bör överlämnas åt rätten att avgöra efter vad som i varje särskilt fall befanns erforderligt (se NJA II 1943 s. 222).

Vilka uppgifter som ska dokumenteras vid en huvudförhandling anges i 6 kap. 3 § RB. Enligt den andra punkten ska deltagarna vid förhandlingen antecknas. Vidare ska, enligt fjärde punkten, skälen för att en förhandling hålls inom stängda dörrar noteras. Det sistnämnda görs vanligen genom en hänvisning i beslutet till de relevanta lagrummen i offentlighets- och sekretesslagen (jfr Heuman m.fl., a.a., s. 126). I den femte punkten anges att parternas yrkanden och invändningar samt medgivanden eller bestridanden av motpartens yrkanden ska antecknas. Den nionde punkten – enligt vilken vissa anteckningar ska göras om sådant som i övrigt har förekommit – tar framför allt sikte på sådant som avviker från den vanliga gången vid en förhandling (se Fitger m.fl., Rättegångsbalken, 11 juni 2025 JUNO, kommentaren till 6 kap. 3 §). Hur anteckningarna ska göras regleras närmare i 15 § förordningen (1996:271) om mål och ärenden i allmän domstol.

Bedömning

Allmänt om förhandlingsoffentlighet och sekretess

Jag vill inledningsvis understryka att principen om domstolsförhandlingars offentlighet är av grundläggande betydelse för rättssäkerheten och allmänhetens förtroende för domstolsväsendet. Beslut om stängda dörrar eller andra åtgärder för att inskränka offentligheten med hänvisning till sekretess måste därför vara

välgrundade. Det finns vidare anledning att framhålla att bestämmelsen i 5 kap. 1 § andra stycket RB är fakultativ, vilket innebär att rätten inte måste förordna om stängda dörrar när förutsättningarna för det i och för sig är uppfyllda. Lagstiftaren har alltså i en betydande omfattning överlåtit åt domstolarna att i det enskilda fallet avgöra om en förhandling bör hållas inom stängda dörrar. Även vid tillämpningen av de materiella sekretessbestämmelserna har lagstiftaren i regel gett domstolarna ett stort utrymme för bedömningar i det enskilda fallet.

Med detta sagt vill jag poängtera att det givetvis också finns många situationer när sekretess, med hänsyn till de inblandades personliga förhållanden eller något annat skyddsvärt intresse, utan tvekan är påkallat och jag konstaterar att rätten i det här fallet har gjort bedömningen att förhandlingen inte skulle vara offentlig med hänvisning till 35 kap. 12 § OSL.

Mot bakgrund av det sagda gör jag följande överväganden.

Särskilda skäl enligt 5 kap. 3 § rättegångsbalken

Som redogjorts för tidigare krävs det särskilda skäl för att t.ex. anhöriga i ett mål som detta ska få närvara vid en förhandling inom stängda dörrar. Vad som avses med särskilda skäl och hur denna bedömning ska göras har emellertid inte närmare utvecklats i vare sig förarbeten eller praxis. Det finns därför anledning att säga något mer allmänt om detta innan jag övergår till min bedömning av det nu aktuella fallet.

Bestämmelsen i 5 kap. 3 § andra meningen RB är tämligen allmänt hållen och lämnar ett förhållandevis stort bedömningsutrymme för rättens ordförande. Kravet på särskilda skäl innebär likväl att det fordras omständigheter som leder till slutsatsen att ett avsteg ska göras från det fattade beslutet om stängda dörrar. Eftersom det är en undantagsbestämmelse ligger det vidare i sakens natur att bestämmelsen ska tillämpas med åtminstone viss restriktivitet. Det bör därutöver poängteras att bestämmelsen är fakultativ.

Mot bakgrund av att den enskilde kan häva sekretess som gäller till skydd för honom eller henne blir det emellertid av stor, ofta t.o.m. avgörande, betydelse om den enskilde har medgett att andra tillåts närvara. Ett sådant medgivande från den enskilde får i praktiken anses vara att likställa med ett hävande av sekretessen visavi de andra närvarande och i ett sådant fall bör det sällan finnas anledning att upprätthålla sekretessen gentemot dessa. Prövningen av särskilda skäl torde i dessa fall därför bli tämligen summarisk.

På förekommen anledning vill jag dock understryka att ett besked från en åklagare att denne inte har någon erinran mot närvaro av andra inte kan tas till intäkt för att en målsägande, som åklagaren företräder, samtycker till närvaron och därigenom häver den sekretess som gäller till skydd för målsäganden. Detta gäller i synnerhet när, som i förevarande fall, målsäganden inte är närvarande.

Jag övergår nu till den något mer komplicerade frågan om vad som bör anses gälla när den, som sekretessen gäller till förmån för, inte uttryckligen samtycker till närvaron av andra.

När det gäller t.ex. häktespersonal eller vissa andra professionella aktörer vars närvaro är nödvändig för förhandlingens genomförande torde tillämpningen av bestämmelsen inte vålla några större betänkligheter. I förekommande

fall finns det normalt sett nämligen uppenbara skäl för deras närvaro. Såvitt avser andra personkategorier är det däremot inte lika tydligt när omständigheterna är sådana att det kan anses föreligga särskilda skäl.

Som tidigare nämnts anfördes i de ursprungliga lagmotiven att t.ex. parts föräldrar eller barnavårdsman skulle kunna tillåtas att närvara, om det fanns anledning till det. Även om det inte uttryckligen sägs är min uppfattning att detta uttalande, bl.a. med hänsyn till sambandet med barnavårdsman, ska förstås som att det tar sikte på föräldrar till minderåriga. En sådan tolkning ligger också nära till hands eftersom det vid en förhandling med unga personer inte torde vara helt ovanligt att det kan finnas ett särskilt behov av en person som kan ge stöd åt den unga. Till följd av sin ålder kan unga personer nämligen ha sämre förutsättningar än vuxna att hantera förhandlingssituationen. Denna uppfattning rimmar också väl med att det numera har intagits en specialreglering i LUL som medför att anhöriga till den tilltalade och andra vars närvaro kan väntas bli till nytta kan tillåtas att närvara i det fall dörrarna vid huvudförhandlingen har stängts med stöd av den lagen. Utöver den nu nämnda situationen är det också tänkbart att det exempelvis skulle kunna finnas anledning till andras närvaro i fall där en vuxen person, till följd av sina personliga förhållanden, har ett påtagligt behov av stöd under förhandlingen.

Utifrån de uttalanden som gjorts i de ursprungliga lagmotiven och med beaktande av vad som anförts ovan sluter jag mig sammantaget till att det först och främst bör krävas att den aktuella personens närvaro kan antas vara till nytta för förhandlingens genomförande (jfr bestämmelsen i 27 § tredje stycket LUL). I linje med vad jag tidigare har anfört bör detta oftast dock inte krävas i de fall personen som skyddas av sekretessen är beredd att efterge sitt sekretesskydd.

Utöver att närvaron ska vara till nytta för förhandlingens genomförande kan det – annat än i uppenbara fall – finnas anledning att även beakta den tillämpliga sekretessbestämmelsen och karaktären på de uppgifter som omfattas av sekretessen. Vare sig i lagtexten eller förarbetena sägs det visserligen uttryckligen att det, vid prövningen enligt 5 kap. 3 § andra meningen RB, ska göras en avvägning mellan å ena sidan de skäl som motiverar närvaron av andra och, å andra sidan, de skäl som lett till att rätten har beslutat om stängda dörrar. Det ligger emellertid i sakens natur att man inte helt kan bortse från vad sekretessen avser. Någon form av avvägning mellan intresset för sekretess respektive intresset för andras närvaro kan därför ofrånkomligen komma att behöva göras (jfr Thornefors, Rättegångsbalk [1942:740], Lexino 1 oktober 2024 [JUNO] kommentaren till 5 kap. 3 §).

Vad som här också bör nämnas är att det även torde ha viss betydelse huruvida de andra närvarande redan känner till de uppgifter som omfattas av sekretess. Samtidigt skulle det enligt min mening leda för långt om den som har kännedom om aktörerna i ett mål – och/eller vad som närmare kommer att avhandlas i målet – redan av det skälet alltid ges möjlighet att närvara vid en förhandling som hålls inom stängda dörrar. En motsatt uppfattning skulle nämligen kunna innebära en rättstillämpning som rimligen inte kan ha varit lagstiftarens avsikt. I framför allt mål om brott i nära relation kan det ju i princip alltid förutsättas att närstående till den tilltalade har kännedom om exempelvis målsägandens identitet men även andra förhållanden som kan omfattas av sekretess.

Att tillämpa bestämmelsen på ett sådant sätt skulle enligt mitt sätt att se på det närmast urholka den kvalificering som får sägas följa av kravet på särskilda skäl.

Med utgångspunkt i det ovan anförda vill jag föra fram följande i fråga om hovrättens beslut att tillåta andra att närvara.

I det aktuella fallet har det varken rört sig om en ung person eller, såvitt utredningen visar, en person som till följd av sina personliga förhållanden har haft ett behov av stöd under förhandlingen. Det har inte heller i övrigt framkommit något som uppenbart ger vid handen att det fanns sådana skäl som krävs för en tillämpning av 5 kap. 3 § andra meningen RB. Enligt hovrätten har de särskilda skälen i stället utgjorts av att de berörda åhörarna redan kände till målsägandens identitet och att de närvarande parterna inte hade någon erinran mot att åhörarna närvarade.

Mot bakgrund av vad jag uttalat ovan kan det diskuteras om dessa omständigheter är sådana att kravet på särskilda skäl ska anses vara uppfyllt.

I sammanhanget vill jag avslutningsvis även peka på betydelsen av bestämmelsen i 43 kap. 4 § OSL. Eftersom bilduppgifterna från AA:s förhör i tingsrätten inte lades fram vid en offentlig förhandling skulle de anhöriga till den tilltalade i praktiken inte ha kunnat få ta del av bildupptagningen på något annat sätt än genom att just medges närvaro vid förhandlingen bakom stängda dörrar. För att få del av uppgifterna på något annat sätt skulle nämligen krävas att det stod klart att uppgiften kunde röjas utan att AA led men. Utifrån bl.a. vad som uttalas i förarbetena och vad som är känt om AA:s inställning kan jag inte se att en sådan prövning skulle ha utfallit till förmån för offentlighet.

Dokumentation och avsaknad av beslutsskäl

Jag delar den, av bl.a. JK, framförda uppfattningen att rätten som utgångspunkt bör efterhöra parternas inställning till frågan om stängda dörrar och att parts inställning i denna fråga bör dokumenteras. Annat än i uppenbara fall bör det samma naturligtvis även gälla den närliggande frågan om andra ska tillåtas närvara inom stängda dörrar. Jag saknar anledning att ifrågasätta juristledamöternas uppgift om att närvarande parter inställningar i denna fråga inhämtades men konstaterar samtidigt att det är en brist att inställningarna inte har antecknats. Det är också en brist att anteckningarna lästa tillsammans med domen ger det felaktiga intrycket att AA närvarade vid förhandlingen.

Särskilt eftersom inställningarna inte redovisats anser jag vidare att det inte var lämpligt att helt avstå från att ange skäl till att andra tilläts att närvara. Inte minst mot bakgrund av att beslutet innebar ett avsteg från vad som normalt gäller i fråga om närvaro när en förhandling hålls inom stängda dörrar och att de personer vars intressen sekretessen skulle skydda inte var närvarande fanns det starka skäl att motivera beslutet samt dokumentera övervägandena i frågan. Rätten borde, även utan att gå in på alltför känsliga detaljer, utan större svårigheter ha kunnat redovisa i vart fall någon form av skäl för sitt ställningstagande. Det förhållandet att beslutet rörde en sekretessfråga föranleder i det här fallet därför inte någon annan bedömning.

Att en domstol fullgör sin dokumentationsskyldighet och, vid behov, motiverar sina beslut är viktigt inte bara för parterna och överrätten. Det har också betydelse vid en granskning av tillsynsmyndigheterna eller, för den delen, av media eller allmänheten. Vikten av att detta sker med noggrannhet blir särskilt tydligt i ett fall som detta, dvs. när målsäganden inte var närvarande vid förhandlingen och det fattades ett, som hon uppfattade det, för henne oförmånligt beslut utan att det angavs någon förklaring och det inte heller vid min efterföljande granskning av handlingarna framstod som klart vad som hade förevarit.

Avslutande synpunkter

För att det skulle ha varit möjligt för hovrätten att tillåta närvaron av de anhöriga vid förhandlingen har det enligt 5 kap. 3 § andra meningen RB krävts att det förelåg särskilda skäl. Enligt den uppfattning som jag har gett uttryck för ligger i detta krav bl.a. att närvaron av andra kan antas vara till nytta för förhandlingens genomförande för att den ska tillåtas. Åtminstone bör detta gälla när den som sekretessen skyddar inte har medgett närvaron.

Som framgått kan det, utifrån vad som har framkommit i ärendet, enligt min mening diskuteras om kravet på särskilda skäl har varit uppfyllt i det här fallet.

Jag har – särskilt med hänsyn till avsaknaden av dokumenterade skäl för beslutet – därmed också förstäelse för att hovrättens beslut kan ha framstått som såväl förvånande som förnedrande för AA.

Frågan om tillämpningen av 5 kap. 3 § andra meningen RB samt avvägningen mellan intresset för sekretess och andra motstående intressen är emellertid i varje enskilt fall ytterst en bedömningsfråga för domstolen. I sådana frågor finns det utrymme för olika uppfattningar, utan att någon av dem behöver vara direkt felaktig. Hovrättens beslut att tillåta andra att närvara vid förhandlingen inom stängda dörrar föranleder därför inte någon kritik från min sida.

Med de uttalanden om 5 kap. 3 § andra meningen RB som redovisats samt den kritik som ligger i det sagda om bristfällig dokumentation och avsaknad av beslutsskäl avslutas ärendet.

Ärendet föredrogs av rättsakkunniga Per Samuelsson. I beredningen deltog även byråchefen Stefan Nyman.

Till följd av en synnerligen ansträngd bemannings- och arbetssituation har tingsrättsdomare undgått kritik för långsam handläggning

(Dnr 9421-2024, 661-2025)

Beslutet i korthet: ChefsJO har i sin granskning av två dispositiva tvistemål vid Hälsinglands tingsrätt funnit att handläggningen har varit både bristfällig och långsam.

Tingsrätten har under 2024 haft en ordinarie rådman i tjänst och tre rådmantjänster har stått vakanta. I början av det året drogs även de två fiskals-

tjänsterna in. Den dömande verksamheten har i stor utsträckning bedrivits av tillresta domare från en förstärkningsstyrka vid Domstolsverket.

Mot bakgrund av det som kommit fram om bemannings- och arbetssituationen vid tingsrätten anser chefsJO att förhållandena har varit sådana att det har varit mycket svårt, närmast ogörligt, för domarna att i varje enskilt mål kunna leva upp till de krav som kan ställas på handläggningen.

Tingsrätten har haft tre olika domstolschefer under den aktuella perioden. Det mycket ansträngda bemannings- och arbetsläget har inneburit att den som för tillfället varit domstolschef har haft stora svårigheter att agera och vidta åtgärder när ett mål inte kunnat avgöras inom rimlig tid.

ChefsJO är kritisk till hur de två tvistemålen har handlagts men har med hänsyn till det som kommit fram om situationen vid domstolen likväl inte funnit anledning att rikta kritik mot någon befattningshavare som står under hans tillsyn.

ChefsJO konstaterar att situationen vid tingsrätten är mycket bekymmersam och skickar en kopia av beslutet till bl.a. regeringen och Domstolsverket för kännedom.

Anmälningarna

I två anmälningar till JO som inkom den 23 oktober 2024 och den 20 januari 2025 klagade AA (dnr 9421-2024) respektive BB (dnr 661-2025) på Hälsinglands tingsrätt angående handläggning av två tvistemål.

AA anförde bl.a. följande (mål 1). Hennes syster CC är kärande i ett tvistemål vid tingsrätten. Handläggningen av målet har dragit ut på tiden och domstolen har inte heller besvarat deras kontaktförsök.

BB anförde bl.a. följande (mål 2). Han lämnade in en ansökan om stämning till tingsrätten i september 2024 och tingsrätten har fortfarande inte utfärdat stämning i målet.

Utredning

Mål 1 (dnr 9421-2024)

Hälsinglands tingsrätt yttrade sig över anmälan genom tf. lagmannen DD. Tingsrätten redogjorde inledningsvis för bemannings- och arbetssituationen vid tingsrätten och anförde bl.a. följande.

Hälsinglands tingsrätt har under en längre tid varit underbemannad när det gäller domare. Under 2024 har tingsrätten endast haft en ordinarie rådmann plats. Tre rådmannstjänster är vakanta. Tingsrätten har inte haft några fiskaler under året. Den dömande verksamheten drivs i stor utsträckning med hjälp av domare från Förstärkningsstyrkan.

Till remissvaret fogades bl.a. yttranden från tingsfiskalen EE och rådmannen FF som svarat för målets handläggning.

EE anförde bl.a. följande.

Hon tjänstgjorde som tingsfiskal vid tingsrätten fram till den 22 december 2023. Under senvåren, sommaren och höstterminen 2023 präglades hennes arbetssituation av en ohållbar arbetsbelastning där hon inte bara förväntades

bereda och avgöra målen på hennes egen rotel utan även i stor utsträckning bevaka andra rotlar. Hon fick även vara ordförande vid förhandlingar i mål som hörde till andra rotlar på grund av att ansvarig domare slutat eller för att utsättningen av mål inte var anpassad till den minskande domargruppen. Hon tog vid ett flertal tillfällen upp arbetsbelastningen med domstolschefen.

Det aktuella målet kom in till tingsrätten under hennes semester. När hon kom tillbaka fanns det flera ohanterade mål på hennes rotel och arbetsbelastningen var vid denna tidpunkt ohållbar, vilket var orsaken till att stämning inte utfärdades tidigare. Det fanns inte utrymme att boka ut målet till sammanträde för muntlig förberedelse under hösten 2023 bl.a. för att hon redan var uppbokad på ett flertal förhandlingar i andra mål. Hon lyfte frågan om överlämning av hennes rotel i november 2023 och påtalade att det fanns tvistemål som behövde bokas ut till förhandling. Hon fick då besked om att det inte var någon idé att boka ut mål till förhandling under vårterminen eftersom det var oklart om det skulle finnas någon tillgänglig domare. Hon fattade därför inte något beslut om att kalla till sammanträde för muntlig förberedelse innan hon avslutade sin tjänstgöring på tingsrätten. Hon gjorde en skriftlig överlämning av roteln till den dåvarande lagmannen där hon noterade målet som brådsakande, att det hade legat länge utan åtgärd samt att målet behövde kommuniceras och sättas ut till muntlig förberedelse.

FF anförde bl.a. följande.

Handläggningen av mål ... måste ses i betraktande av att arbetssituationen vid tingsrätten har varit exceptionell under de senaste åren. Domstolen har kontinuerligt varit underbemannad på domarsidan. Den fasta bemanningen bestod från förra delen av 2023 av mig och en rådmän samt tre tingsfiskaler. Bemanningen skulle egentligen ha bestått av en lagman, fyra rådmän och två fiskaler. Vilket för övrigt ska ses som en minimibemanning för verksamhetens bedrivande. Domare från Förstärkningsstyrkan har kontinuerligt verkat vid tingsrätten sedan i vart fall 2022. Ibland har pensionerade domare anlitats.

Fiskalerna slutade i december 2023 och januari 2024, varvid Hovrätten för Nedre Norrland drog in fiskalsplatserna. En av tingsrättens två ordinarie rådmän slutade den 3 februari 2024. Ordinarie domare vid tingsrätten var sedan den dåvarande lagmannen och jag. Därutöver var domare från Förstärkningsstyrkan verksamma vid tingsrätten. Pensionerade domare anlitas emellanåt, men inte i någon vidare omfattning.

I och med att rådmannens och fiskalernas anställningar avslutades enligt ovan ankom det på lagmannen och mig att bevaka de mål som fanns på deras rotlar. Detta medförde att jag för egen del hade att bevaka och hantera uppemot sammanlagt 500 mål och ärenden, varav hälften kan uppskattas ha bestått av brottmål och resten av vid tingsrätten i övrigt förekommande typer av mål och ärenden. Lagmannens arbetsbelastning med mål och ärenden var ungefär densamma. Till beskrivningen hör också att domarna från Förstärkningsstyrkan regelmässigt hade resdagar på måndagar och fredagar. De var således inte på plats dessa dagar och det förekom att de inte närvarade andra veckodagar pga. engagemang vid andra domstolar. Jag och f.d. lagmannen, och sedermera nuvarande tf. lagman, behövde ha ständig beredskap för att hålla häktnings-förhandlingar varje måndag och fredag samt för andra angelägna uppgifter. Vi var dessutom de enda vid tingsrätten som hanterade H-ärenden och vi deltog därutöver i tingsrättens helg- och kvällsberedskap. Det var inte ovanligt att åklagarna koncentrerade häktningssamtal till tingsrätten och ansökningarna i H-ärenden till slutet av arbets-

veckorna. Vi ordinarie domare hade en orimlig arbetsbelastning, som motsvarade flera rådmansjänster för var och en av oss. Det var ogörligt att upprätthålla en effektiv målhantering. Situationen var inte just något bättre 2023. Av [ett] mejl framgår att en fd lagman vid tingsrätten i november 2022 framhöll det vid tingsrätten mycket kritiska läget.

Den lagman som tjänstgjorde innan nuvarande tf. lagman meddelade vid upprepade tillfällen Domstolsverket och Förstärkningsstyrkan att arbetssituationen var ohållbar. Han skrev i mejl den 22 december 2023 att tingsrätten måste få betydande resursförstärkningar för att ta hand om mål, häktade mål och akut rotelarbete samt angav att tingsordningen riskerade att haverera. Lagmannen anförde också i mejl samma dag att han såg en klar risk för att det inte skulle kunna hanteras annat än förtursmål med farhågor för att personalen inte skulle orka mer och bli sjukskrivna. Han framhöll att kriterierna för tillsättning av domare måste ses över. Lagmannen skrev i mejl den 13 januari 2024 att den hjälp som kunde fås av Förstärkningsstyrkan och pensionerade domare inte löste problematiken och att han hade svårt att se någon annan lösning än att han och sedermera tillträdande tf. lagman samt jag fick fokusera på häktningar, häktade mål, ansökningar i H-ärenden och möjligen familjemål med interimistiska yrkanden. Det framhölls även i mejlet att tingsrätten inte kunde uppfylla sina åligganden och påpekades att rotelarbetet var eftersatt. I ett mejl den 31 januari 2024 framfördes att situationen var ohållbar eftersom målen från fiskalsrotlarna och en rådmansrotel skulle hanteras av lagmannen och mig, utöver de rotlar vi redan hanterade. I mejlet efterlystes en till två domare som enbart fokuserade på att gå igenom rotlarna och vidta åtgärder samt eventuellt avgöra mål på handlingarna. Vid ett digitalt möte den 14 februari 2024 med bl.a. representanter från tingsrätten, Domstolsverket och Förstärkningsstyrkan, där även jag närvarade, redogjordes på nytt för tingsrättens mycket prekära situation. För egen del framhöll jag det ohållbara i min arbetssituation. Trots tingsrättens ansträngningar genom åren för att få hjälp via Domstolsverket och Förstärkningsstyrkan förbättrades inte situationen med arbetsbelastningen i någon nämnvärd omfattning. Detta medförde att jag sagt upp min anställning som rådmän vid tingsrätten med motiveringen att arbetsbördan är orimlig. Situationen vid tingsrätten är fortfarande ungefär densamma.

Efter det att tingsfiskalen som hanterat mål ... på rotel 10 avslutat sin anställning i slutet av 2023 har det ankommit på mig att bevaka målet. Tingsrättens interna kommunikation i målen skedde då liksom nu via mejl. Jag uppfattade den av en advokat ingivna handlingen benämnd svaromål med yrkanden som en ansökan om genstämning. Jag instruerade därför kansliet via mejl den 19 januari 2024 att förelägga ingivaren att betala ansökningsavgift och informera om att innehållet i handlingen var sådant att handlingen fick anses utgöra en genstämning. Ansökningsavgiften betalades utan påpekanden om att handlingen inte utgjorde en genstämning. Någon genstämning utfärdades emellertid inte och trots begäran från käreandombudet i skrivelse inkommen den 6 februari 2023 [*rätteligen 2024, JO:s anm.*] att målet skulle sättas ut till muntlig förberedelse eller annan handläggningsåtgärd vidtas lämnades inte besked om att målet skulle sättas ut till sådan förhandling förrän den 19 mars 2023 [*rätteligen 2024, JO:s anm.*], dagen efter nämnda ombud begärt återkoppling i målet. Uteblivna åtgärder så långt torde bero på att jag under veckorna 5-11 hade förhandlingar under fem, fyra, fyra, tre, tre, tre respektive två dagar samt därutöver förhandlingar under två söndagar inom perioden. Förhandlingarna tarvade både förberedelser och avfattning av domar och beslut. Därtill ska läggas en ständig inkommande strid ström av mejl angående handlingar i den målstock om uppemot 500 mål som jag skulle hantera och de arbetsförhållanden i övrigt som rådde och som det redogjorts för ovan. Av diariet framgår att annan domare den 14 juni 2024 beslutat att målet skulle sättas ut snarast.

Jag hade semester vecka 27-31 2024. Arbetsförhållande var vid återgång i arbetet vecka 32 lika orimliga som dessförinnan.

Tingsrätten redovisade i huvudsak följande bedömning.

Stämning ska utfärdas utan dröjsmål. I detta fall utfärdades stämning först sju veckor efter att stämningsansökan kom in, vilket är för sent. Dröjsmålet synes bero på det ansträngda arbetsläget på tingsrätten och att ansvarig domare hade sommarsemester när stämningsansökan lämnades in. Sedan svaromål kommit in blev målet liggande utan åtgärd i tre månader vilket synes bero på det ansträngda arbetsläget samt på att ansvarig domare avslutade sin tjänstgöring vid tingsrätten under perioden.

Svaromålet missuppfattades som en ansökan om genstämning på grund av de yrkanden som framställdes. Svaranden borde ha kontaktats för att kontrollera vad som var hans avsikt med det som anfördes i svaromålet. Eftersom någon ansökan om genstämning inte skett i målet och då svaranden vid muntlig förberedelse förklarat att det inte var hans avsikt att ansöka om genstämning, har den erlagda ansökningsavgiften återbetalats till honom.

När kändan inkom med yttrande den 6 februari 2024 borde målet ha satts ut till sammanträde för muntlig förberedelse. Ett beslut om muntlig förberedelse dröjde till den 14 juni och ett sådant sammanträde ägde rum först drygt fem månader därefter. Även detta dröjsmål berodde på det ansträngda arbetsläget för ansvarig domare. Huvudförhandling i målet kommer att hållas den 19 mars 2025.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att handläggningen av målet inte har skett i enlighet med regeln i 42 kap. 6 § tredje stycket rättegångsbalken om att rätten ska driva förberedelsen med inriktning på ett snabbt avgörande av målet. Vidare borde tingsrätten under handläggningen ha återkopplat till ombudet när han kontaktade domstolen gällande målets handläggning.

Tingsrätten beklagar den uppkomna situationen som kan förklaras men inte ursäktas av den synnerligen ansträngda arbetssituation som råder vid domstolen.

JO har inför ärendets avgörande kunnat konstatera att huvudförhandling i målet hölls den 19 mars 2025 och att tingsrätten meddelade dom en vecka senare.

Mål 2 (dnr 661-2025)

Hälsinglands tingsrätt yttrade sig även denna gång genom tf. lagmannen DD. Tingsrätten redovisade i huvudsak följande bedömning.

BB bifogade inte några behörighetshandlingar då stämningsansökan gavs in den 24 september 2024. Efter föreläggande om detta gav BB in en fullmakt den 16 oktober 2024, som dock inte omfattade hans namn och därmed inte utvisade hans behörighet att företräda kändan. Tingsrätten borde i samband därmed normalt ha uppmärksammat honom på detta. Tingsrätten beklagar att så inte skedde och kan endast ange domstolens synnerligen ansträngda arbetssituation som förklaring till det inträffade. För att undvika den olägenhet för kändan som blivit följden av att ombudet inte gett in efterfrågad fullmakt beslutade tingsrätten med stöd av 12 kap. 9 § tredje stycket rättegångsbalken att i januari 2025 utfärda stämning i målet trots att föreläggandet inte följts.

Uppgifter från Domarnämnden och Förstärkningsstyrkan

Mot bakgrund av de uppgifter som framkom om bemannings- och arbetssituationen vid tingsrätten inhämtade JO vissa uppgifter från Domarnämnden och Förstärkningsstyrkan vid Domstolsverket.

Från Domarnämnden efterfrågade JO bl.a. uppgift om hur många rådmans-tjänster som tingsrätten annonserat ut 2023–2025 och utfallet av dessa. Av de uppgifter som nämnden redovisade framgick bl.a. följande.

Under 2023 annonserade tingsrätten ut rådmans-tjänster vid två tillfällen. Ett ärende avsåg två eller flera tjänster och ett ärende avsåg två tjänster. Justitiedepartementet skrev av båda ärendena eftersom ingen sökande förts upp på förslag av Domarnämnden. Under 2024 annonserade tingsrätten ut rådmans-tjänster vid fyra tillfällen. Ett ärende avsåg fyra tjänster, två ärenden avsåg tre tjänster och ett ärende avsåg en eller flera tjänster. Domarnämnden skrev av tre av ärendena på grund av att det inte fanns någon sökande i ärendena och ett ärende skrevs av på grund av att den enda sökande återkallat sin ansökan. Under 2025 har tingsrätten annonserat ut rådmans-tjänster vid två tillfällen. Vid bägge tillfällena har det rört sig om fyra tjänster. Domarnämnden skrev av det ena ärendet på grund av att det inte fanns någon sökande i ärendet och det andra på grund av att den enda sökande återkallat sin ansökan.

Från Förstärkningsstyrkan, som utgörs av en grupp av bl.a. domare som har till uppgift att hjälpa domstolar i behov av förstärkning, efterfrågade JO bl.a. närmare uppgifter angående verksamhetens insatser vid tingsrätten under 2023–april 2025. Av de uppgifter Förstärkningsstyrkan redovisade framgick bl.a. följande.

Förstärkningsstyrkan har bemannat tingsrätten under hela den aktuella perioden. Tilldelningen har haft sin utgångspunkt i antalet vakanta domartjänster vid tingsrätten. Under 2023 tjänstgjorde 2–3 domare från styrkan vid tingsrätten, under 2024 tjänstgjorde 2–4 domare och under januari–april 2025 rörde det sig om 2,5–3 domare. Förstärkningsstyrkan har hela tiden haft en löpande dialog med tingsrätten angående domstolens behov för att försäkra att verksamheten kunnat upprätthållas. Detta har bl.a. medfört ytterligare insatser för att hantera specifika mål och avgöra mål på handlingarna på distans. Domare från Förstärkningsstyrkan har också involverats i tingsrättens jourverksamhet.

Uppdraget vid Hälsinglands tingsrätten har skilt sig från Förstärkningsstyrkans vanliga uppdrag som i huvudsak består i att avgöra mål efter huvudförhandling. Merparten av styrkans domare som tjänstgjort vid tingsrätten har haft ett s.k. rotelansvar. Domare från Förstärkningsstyrkan har också behövt vara på plats i Hälsingland i större utsträckning än vid andra insatser. Förstärkningsstyrkans verksamhet är inte anpassad för att, som är fallet i Hälsinglands tingsrätt, närmast helt bära den dömande verksamheten. Verksamheten är i huvudsak inriktad på att hjälpa till som ett mindre tillskott till den ordinarie arbetsstyrkan på domstolarna vid sjukskrivningar, vakanser och tillfälliga arbetstoppar.

I ett beslut den 3 december 2025 anförde *chefsJO Erik Nymansson* följande:

Rättslig reglering

Enligt 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen ska en rättegång genomföras rättvist och inom skälig tid.

I 42 kap. rättegångsbalken finns bestämmelser om stämning och förberedelse i tvistemål.

Av 2 § framgår vad en ansökan om stämning ska innehålla. I 3 § anges vilka åtgärder som tingsrätten ska vidta om en stämningsansökan är bristfällig eller ofullständig. Om ansökningsingen inte avvisas ska rätten enligt 5 § utfärda stämning på svaranden att svara på käromålet. Av 6 § första stycket följer att förberedelse ska äga rum i målet när stämning utfärdats. Enligt bestämmelsens tredje stycke ska rätten driva förberedelsen med inriktning på ett snabbt avgörande av målet. Enligt 9 § tredje stycket ska sammanträde hållas så snart som möjligt efter ett skriftligt svaromål har kommit in till rätten, om det inte med hänsyn till målets beskaffenhet är lämpligare med fortsatt skriftväxling.

Av 15 § förordningen (1996:381) med tingsrättsinstruktion (tingsrättsinstruktionen) framgår att det för varje mål och ärende vid varje tidpunkt ska finnas en ansvarig domare.

Av 1 § framgår att lagmannen ansvarar för tingsrättens verksamhet och ska se till att den bedrivs effektivt och enligt gällande rätt. Av detta följer att lagmannen är den som är ytterst ansvarig för att mål och ärenden drivs fram mot ett avgörande inom skälig tid. I det ansvaret ligger en skyldighet att agera och vidta åtgärder när ett mål inte kan avgöras inom rimlig tid. Om det i absoluta undantagsfall på grund av ett synnerligen ansträngt arbetsläge inte skulle vara möjligt att vidta några åtgärder, bör domstolschefen i vart fall vara skyldig att för anslagsförmedlande organ påtala behovet av ytterligare resurser. (Se prop. 2008/09:213 s. 10 f.)

Bedömning

Tingsrättens handläggning av mål 1 (dnr 9421-2024)

Av utredningen framgår inledningsvis att det dröjde mer än sju veckor innan tingsrätten utfärdade stämning i målet. Detta borde ha skett utan dröjsmål och tidsutdräkten är inte godtagbar (se bl.a. JO 1982/83 s. 24, dnr 2900-1981, och JO 2005/06 s. 52, dnr 4498-2003).

Vidare framgår att svaromålet kommunicerades först tre månader efter att det kommit in. Dessutom framgår att tingsrätten missuppfattade svaromålet som en ansökan om genstämning och därför förelade svaranden att betala en ansökningsavgift. Som även tingsrätten funnit borde domstolen i detta fall ha kontaktat svaranden för att kontrollera vilken avsikt han hade med de yrkanden som framfördes i svaromålet.

Efter att käranden yttrat sig över svaromålet i februari 2024 vidtog tingsrätten i princip inga aktiva handläggningsåtgärder för att driva målet framåt förrän i november då målet bokades ut till muntlig förberedelse. Den muntliga förberedelsen ägde rum den 29 november, dvs. över ett år efter att svaromålet kommit in. Jag bedömer att såväl kommunikering av svaromålet som sammanträde för muntlig förberedelse borde ha skett i ett tidigare skede av handläggningen.

Den passivitet som har präglat handläggning är inte förenlig med skyldigheten enligt 42 kap. 6 § tredje stycket rättegångsbalken att driva förberedelsen med inriktning på ett snabbt avgörande av målet. Tingsrätten meddelade dom i målet den 26 mars 2025. Den sammanlagda handläggningstiden uppgick därmed till ett år och åtta månader, vilket inte framstår som rimligt i förhållande till målets beskaffenhet.

Utöver de ovan påtalade bristerna framkommer att kårandeombudet vid flera tillfällen kontaktat domstolen angående målets handläggning. Som även tingsrätten angett i sitt remissvar borde domstolen ha återkopplat till ombudet med anledning av hans kontaktförsök.

Jag kan sammanfattningsvis konstatera att domstolens handläggning har varit både långsam och i vissa delar även bristfällig.

Tingsrättens handläggning av mål 2 (dnr 661-2025)

Av utredningen framgår att BB i egenskap av ombud inkom med en ansökan om stämning till tingsrätten den 24 september 2024. Den 3 oktober förelade tingsrätten honom att inkomma med behörighetshandlingar. Han gav in en fullmakt till tingsrätten den 16 oktober.

Av remissvaret framgår att tingsrätten bedömde att denna fullmakt inte utvisade BB:s behörighet att företräda kåranden. Någon åtgärd vidtogs emellertid inte med anledning av det förrän den 21 januari 2025. Målet blev således ligande under mer än tre månader utan att någon åtgärd vidtogs för att ansökningshandlingarna skulle kompletteras eller för att handläggningen på annat sätt skulle föras framåt. I likhet med tingsrätten anser jag att domstolen omgående borde ha påtalat för BB att de handlingar som han gav in i oktober 2024 inte bedömdes utvisa hans behörighet att företräda kåranden så att handläggningen av målet kunde fortgå. Jag kan konstatera att handläggningen brustit i detta avseende.

Fråga om kritik mot ansvariga domare och domstolschefer

Jag är medveten om den ansträngda situation som råder på vissa domstolar. En pressad arbetssituation anges ofta vara en orsak till de brister eller dröjsmål i handläggningen som framkommer i min tillsyn över domstolarna. Även vid en pressad arbetssituation skulle den typ av brister som förevarit i de nu aktuella ärendena normalt sett leda till kritik mot de domare som ansvarat för målens handläggning eller ytterst mot domstolens chef. Vad gäller de nu för målen ansvariga domarna och lagmännen vid Hälsinglands tingsrätt gör jag dock följande bedömning.

I tingsrättens remissvar samt i yttrandena från EE och FF beskrivs att arbetsläget vid domstolen under en längre tid varit synnerligen ansträngt. Domstolen har under 2024 haft en ordinarie rådman i tjänst och tre rådmanstjänster har stått vakanta. Vidare drogs de två fiskaltjänsterna in i början av 2024. Det framgår att den dömande verksamheten i stor utsträckning bedrevs av tillresta domare från Förstärkningsstyrkan. Av utredningen framgår att tidigare lagmän bl.a. i november 2022 meddelade Domstolsverket och Förstärkningsstyrkan att

bemanningssituationen var mycket kritisk och i december 2023 och i januari 2024 att arbetssituationen var ohållbar.

Förstärkningsstyrkan har verkat vid domstolen under hela den tid som aktualiseras i mina ärenden. Av de uppgifter som den har redovisat framgår att tilldelningen har utgått från antalet vakanta domartjänster. Antalet domare som har tjänstgjort vid tingsrätten har dock varierat över tid och det framgår inte närmare i vilken omfattning de faktiskt har verkat vid tingsrätten. Det framgår inte heller i vilken utsträckning domare från Förstärkningsstyrkan har bistått de ordinarie domarna i arbetet med att bereda mål. Jag finner därför skäl att vid min bedömning i huvudsak utgå från att situationen vid domstolen har varit på det sätt som framgår av bl.a. yttrandena från rådmannen FF och tingsfiskalen EE.

Mot bakgrund av det som sålunda kommit fram om bemannings- och arbetssituationen vid Hälsinglands tingsrätt under den aktuella perioden är det min bedömning att förhållandena har varit sådana att det har varit mycket svårt, närmast ogörligt, för domarna att i varje enskilt mål kunna leva upp till de krav som kan ställas på handläggningen. Jag anser mig därför inte kunna rikta kritik mot EE och FF för de brister som uppvisats i de två nu aktuella dispositiva tvistemålen.

När resurserna, t.ex. i form av bemanning, inte räcker till måste det ankomma på lagmannen att i första hand se över organisationen och göra andra nödvändiga förändringar för att bättre kunna möta den uppkomna situationen. Av utredningen framgår dock att Hälsinglands tingsrätt har haft tre olika domstolschefer under den aktuella perioden. Det har således saknats den kontinuitet i domstolens ledning som är en förutsättning för att genomföra genomgripande förändringar och förbättringar av verksamheten. Det mycket ansträngda bemannings- och arbetsläget har vidare inneburit att den som för tillfället varit lagman likaså haft stora svårigheter att såväl strukturerat som i enskilda fall agera och vidta åtgärder när mål inte kan avgöras inom en rimlig tid. De har som framgått återkommande påtalat behovet av ytterligare resurser och verkat för att tillsätta vakanserna vid tingsrätten, dessvärre utan framgång. Enligt min uppfattning har annat inte framkommit än att respektive domstolschef vidtagit de åtgärder som rimligen kan krävas för att uppfylla sitt ansvar enligt 1 § tingsrättsinstruktionen. Det framstår därför inte som befogat att rikta kritik mot någon av dem.

Jag är således kritisk till hur dessa två tvistemål vid tingsrätten har handlagts men finner av de skäl jag har redovisat likväl inte anledning att rikta kritik mot någon befattningshavare som står under min tillsyn.

Jag vill avslutningsvis framhålla att situationen vid tingsrätten är mycket bekymmersam. Tingsrätten har i de nu aktuella ärendena inte lyckats leva upp till parternas befogade krav på en effektiv och korrekt handläggning i domstol. En sådan bristfällig handläggning kan öka den påfrestning det innebär att vara part i en rättegång och riskerar att allmänhetens förtroende för rättsväsendet påverkas negativt. Det som framkommit visar också hur arbetssituationen rent faktiskt kan se ut för vissa domare med en arbetsbelastning som inte är hållbar.

En kopia av beslutet lämnas till regeringen, Domstolsverket, Domarnämnden, Förstärkningsstyrkan och Hovrätten för Nedre Norrland för kännedom.

2025/26:JO1 DOMSTOLAR

Ärendet föredrogs av rättssakkunniga Emma Johnsson. I beredningen deltog även byråchefen Stefan Nyman.